

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

факультет здоров'я людини
кафедра психології та соціології

Борецький М.І.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
**РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ
СПРЯМОВАНOSTІ ПСИХОЛОГА**

2024

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет Здоров'я людини
Кафедра Психології та соціології

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної роботи

рівень вищої освіти другий (магістерський)
спеціальність 053 Психологія. Освітня програма «Психологія»

на тему «**РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ У ФОРМУВАННІ
ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ПСИХОЛОГА**»

Виконав: здобувач вищої освіти групи ПС-23дм

Борецький М.І.

Керівник: доцент кафедри психології
та соціології, к. психол. н., доц.

Османова А. М.

Рецензент:

канд.психол.наук, доцент
доц.каф психології, соціальної роботи та педагогіки
Університет «Україна»

Кириленко В.Г.

Завідувачка кафедри:

д. психол. н., проф.

Бохонкова Ю. О.

2024

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет здоров'я людини

Кафедра Психології та соціології

Рівень вищої освіти Другий (магістерський)

спеціальність 053 Психологія. Освітня програма «Психологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувачка кафедри психології
та соціології д. психол. н.,
проф. Бохонкова Ю. О.

«16» вересня 2024 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Борецькому Маскиму Івановичу

1. Тема роботи: «Роль соціальної зрілості у формуванні професійної спрямованості психолога».

Керівник роботи: Османова А.М., к. психол. н., доц., доцент кафедри психології та соціології СНУ ім. В. Даля, затверджений наказом по університету від 16.09.2024 р. № 62/15.17.

2. Строк подання здобувачем роботи: 01.12.2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: *обсяг роботи – 80 сторінок (1,5 інтервал, 14 шрифт з дотриманням відповідного формату), список використаної літератури оформлюється згідно з бібліографічними нормами.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): *провести теоретичний аналіз поняття "соціальна зрілість" та визначити її основні компоненти, критерії й показники. Розкрити сутність професійної спрямованості психолога, її структуру та фактори, які впливають на її формування. Визначити взаємозв'язок між рівнем соціальної зрілості та професійною спрямованістю психолога. Дослідити особливості формування соціальної зрілості у студентів-психологів у процесі професійної підготовки. Емпірично обґрунтувати роль соціальної зрілості у формуванні професійної спрямованості психолога та оцінити ефективність запропонованих рекомендацій у освітньому процесі. Розробити практичні рекомендації щодо підвищення рівня соціальної зрілості майбутніх психологів з метою формування їхньої професійної спрямованості.*

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслеників): *таблиці 0, рисунки 4 (діаграми, гістограми, сегментограми).*

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1.	Османова А.М. – к. психол. н., доцент кафедри психології та соціології СНУ ім. В. Даля	19.09.2024 р.	13.10.2024 р.
2.	Османова А.М. – к. психол. н., доцент кафедри психології та соціології СНУ ім. В. Даля	14.10.2024 р.	20.10.2024 р.
3.	Османова А.М. – к. психол. н., доцент кафедри психології та соціології СНУ ім. В. Даля	21.10.2024 р.	08.11.2024 р.

7. Дата видачі завдання: 16 вересня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів	Примітка
1	Визначення проблеми дослідження та розроблення плану кваліфікаційної роботи.	16.09.2024 р. – 18.09.2024 р.	
2	Аналіз літератури за проблемою. Робота над теоретичною частиною дослідження.	19.09.2024 р. – 13.10.2024 р.	
3	Обробка, графічне оформлення та психологічний аналіз результатів констатувального експерименту	14.10.2024 р. – 20.10.2024 р.	
4	Порівняльний аналіз результатів застосування соціально-психологічного тренінгу.	21.10.2024 р. – 03.11.2024 р.	
5	Обробка, графічне оформлення та психологічний аналіз результатів формуального експерименту та оцінка ефективності корекційних заходів за допомогою методів математичної статистики	04.11.2024 р. – 08.11.2024 р.	
6	Технічне оформлення роботи	09.11.2024 р. – 01.12.2024 р.	
6	Представлення роботи на зовнішню рецензію	02.12.2024 р. – 12.12.2024 р.	
8	Перевірка роботи на академічний плагіат	13.12.2024 р. – 17.12.2024 р.	
9	Захист роботи	18-27.12.2024 р.	

Здобувач вищої освіти:

Борецький М.І.

Керівник роботи:
д. психол. н., проф.

Османова А. М.

РЕФЕРАТ

Текст – 94 с., рис. – 4, табл. – 0, літератури – 72 дж.

У кваліфікаційній роботі представлені результати дослідження взаємозв'язку соціальної зрілості та професійної спрямованості студентів-психологів. Оцінено рівень соціальної зрілості та домінуючі типи професійної спрямованості на констатувальному етапі, а також розроблено напрямки та умови розвитку соціальної зрілості майбутніх практичних психологів.

Розглядається використання соціально-психологічного тренінгу як ефективного інструменту формування соціальної зрілості. Представлено результативність тренінгу через порівняльний аналіз до- та після- тестових показників, а також рекомендації щодо удосконалення професійної підготовки психологів на основі отриманих результатів.

Дослідження підтверджує важливість соціальної зрілості як фактору формування професійної спрямованості психолога та пропонує ефективні методи і підходи для її розвитку в умовах вищої освіти.

Ключові слова: СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ, ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ, ПСИХОЛОГ, СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ, ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК, ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА, КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, РЕФЛЕКСІЯ, САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ, СТУДЕНТИ-ПСИХОЛОГИ, ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК, ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ.

ABSTRACT

Boretskyi M.I. The Role of Social Maturity in The Formation of Professional Orientation of a Psychologist. – Qualification work. – Kyiv, 2024.

The qualification work presents the results of a study on the relationship between social maturity and professional orientation of psychology students. The level of social maturity and dominant types of professional orientation were assessed at the ascertaining stage, and directions and conditions for the development of social maturity in future practical psychologists were developed.

The use of socio-psychological training is considered as an effective tool for fostering social maturity. The effectiveness of the training is demonstrated through a comparative analysis of pre- and post-test indicators, along with recommendations for improving the professional training of psychologists based on the obtained results.

The study confirms the importance of social maturity as a factor in shaping the professional orientation of psychologists and offers effective methods and approaches for its development in the context of higher education.

Key words: Social Maturity, Professional Orientation, Psychologist, Socio-Psychological Training, Personal Development, Professional Training, Communicative Competence, Reflection, Self-Actualization, Psychology Students, Relationship, Personality Development.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ПСИХОЛОГА	12
1.1. Характер і структура соціальної зрілості особистості	12
1.2. Індивідуальні критерії соціальної зрілості	20
1.3. Сутність, види та функції характеристики професійної спрямованості психолога	28
1.4. Роль соціальної зрілості в професійному спрямуванні психолога	33
Висновок розділу 1	37
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА	39
2.1. Аналіз рівня розвитку соціальної зрілості та домінуючих видів професійної спрямованості майбутніх практичних психологів	39
2.2. Напрямки та умови розвитку соціальної зрілості студентів-психологів	47
Висновок до розділу 2	53
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ	56
3.1. Соціально-психологічний тренінг як технологія формування соціальної зрілості майбутніх практичних психологів	56
3.2. Порівняльний аналіз результатів застосування соціально- психологічного тренінгу	72
3.3. Рекомендації щодо розвитку соціальної зрілості психологів	79
Висновок до розділу 3	82
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві професійна діяльність психолога займає важливе місце, оскільки відповідає на численні виклики, пов'язані зі збереженням психічного здоров'я, забезпеченням соціально-психологічної підтримки, адаптації та розвитку особистості. Ефективність професійної діяльності психолога значною мірою залежить від сформованості його професійної спрямованості, яка включає мотиваційні, ціннісні, когнітивні та емоційно-вольові аспекти.

Однак, важливо враховувати, що успішна реалізація професійної спрямованості неможлива без досягнення соціальної зрілості, яка є ключовим показником готовності до ефективної взаємодії з людьми, прийняття відповідальних рішень, самостійності, емпатії та толерантності. Соціальна зрілість дозволяє фахівцю-психологу не лише розуміти інших, але й професійно реагувати на соціальні та індивідуальні виклики, що виникають у роботі.

Актуальність вивчення ролі соціальної зрілості у формуванні професійної спрямованості психолога зумовлена також потребою у підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних працювати в умовах швидкозмінного світу. Сучасна психологічна практика вимагає від спеціаліста не лише глибоких теоретичних знань, але й високого рівня соціальних компетенцій, таких як комунікація, вирішення конфліктів, управління емоціями та міжособистісна гнучкість.

Крім того, у контексті розвитку професійної підготовки майбутніх психологів, дослідження аспектів соціальної зрілості сприяє вдосконаленню освітніх програм, дозволяючи враховувати не лише академічні знання, але й особистісний та соціальний розвиток студентів. Вивчення цієї теми також відповідає потребам сучасної науки, яка активно досліджує взаємозв'язки між соціальною адаптованістю та професійною успішністю.

Таким чином, дослідження ролі соціальної зрілості у формуванні професійної спрямованості психолога є своєчасним, теоретично значущим і практично орієнтованим, адже результати роботи можуть бути використані для вдосконалення підготовки психологів і підвищення ефективності їхньої професійної діяльності.

Варто зазначити, що проблема соціальної зрілості особистості психолога набуває все більшої значущості у теоретико-прикладних дослідженнях, які проводяться в межах сучасної психології. З одного боку, наука вже порівняно давно цікавиться цією проблемою, але водночас значна кількість наявних теорій вимагає додаткового ретельного їх теоретичного аналізу та нових емпіричних досліджень.

Зокрема, різні аспекти соціальної зрілості розглянуто в концепціях: психоаналітичній (Г. Гартман, З. Фройд та інші); неофройдизму (К. Хорні, Г. Селліван, Е. Фромм та інші); біхевіоризму (Н. Міллер, Б. Скіннер, К. Холл та інші), необіхевіоризму (Г. Айзенк, Р. Хенкі та інші); соціогенетичній (К. Левін), інтеракціонізму (Дж. Мід, Л. Філіпс, Е. Шпрангер та інші).

Проблеми пов'язані з розвитком та формуванням соціальної зрілості є особливо актуальними на етапі професійної підготовки психологів, у процесі їх професійного становлення. Труднощі та суперечності даного процесу нерозривно пов'язані з формуванням професійних та особистісних якостей, переконань, цінностей, установок, тобто із професійною спрямованістю особистості психолога загалом.

Таким чином, аналіз літературних джерел констатує необхідність подальшого дослідження структури та змісту соціальної зрілості, характеристики професійної спрямованості особистості, визначення їх змісту і специфіки, компонентів, умов становлення і факторів, що їх обумовлюють у контексті формування особистості психолога.

Об'єкт дослідження: становлення професійної спрямованості психолога.

Предмет дослідження: вплив соціальної зрілості особистості на

становлення професійної спрямованості психолога.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити особливості взаємозв'язку соціальної зрілості особистості та професійної спрямованості психолога у процесі їх формування.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз поняття "соціальна зрілість" та визначити її основні компоненти, критерії й показники.
2. Розкрити сутність професійної спрямованості психолога, її структуру та фактори, які впливають на її формування.
3. Визначити взаємозв'язок між рівнем соціальної зрілості та професійною спрямованістю психолога.
4. Дослідити особливості формування соціальної зрілості у студентів-психологів у процесі професійної підготовки.
5. Емпірично обґрунтувати роль соціальної зрілості у формуванні професійної спрямованості психолога та оцінити ефективність запропонованих рекомендацій у освітньому процесі.
6. Розробити практичні рекомендації щодо підвищення рівня соціальної зрілості майбутніх психологів з метою формування їхньої професійної спрямованості.

Теоретико-методологічні основи дослідження: Психологічні теорії розвитку особистості (Е. Еріксон, Л. Виготський, А. Маслоу), які описують етапи соціального та професійного становлення людини. Теорії професійного розвитку (Д. Сьюпер, Е. Клімов), які розкривають сутність і процес формування професійної спрямованості. Теорія соціальної зрілості (Г. Крайг, В. Мерлін), що визначає компоненти, критерії та чинники соціальної зрілості як складової особистісного розвитку. Концепції компетентнісного підходу в освіті (О. Савченко, Л. Хомич), що акцентують увагу на формуванні соціальних і професійних компетенцій у студентів.

Методи дослідження: для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс методів: теоретичні - аналіз, порівняння, синтез, класифікація, узагальнення представлених у науковій літературі матеріалів щодо сучасного стану досліджуваної проблеми; емпіричні – спостереження, бесіда, анкетування, тестування, експеримент; математичної статистики - кількісний аналіз результатів дослідження, кореляційний аналіз.

Наукова новизна дослідження. Детально розглянуто взаємозв'язок між рівнем соціальної зрілості та професійною спрямованістю психолога, що дозволяє поглибити розуміння їхнього впливу на ефективність професійної діяльності. Виявлено специфіку впливу рівня соціальної зрілості студентів-психологів на їх професійну спрямованість через вивчення індивідуальних та групових чинників, що забезпечують адаптацію до реальних умов професійної діяльності.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що воно розвиває існуючі концепції професійного розвитку психолога, інтегруючи їх із соціально-психологічними аспектами та пропонує новий погляд на важливість соціальної зрілості в контексті професійної діяльності.

Практичне значення дослідження полягає в окресленні напрямків, умов та рекомендацій розвитку соціальної зрілості майбутніх психологів протягом навчання в університеті, що може бути використано викладачами та кураторами, а також штатними психологами ЗВО.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ПСИХОЛОГА

1.1. Характер і структура соціальної зрілості особистості

У науковій літературі представлені різні підходи до визначення сутності феномену «соціальна зрілість». У філософських дослідженнях це явище розглядається, зокрема, з різних точок зору, таких як: якісний етап розвитку особистості, який включає прагнення бути активним суб'єктом дії та нести повну відповідальність за свої вчинки щодо себе та товариство (О. Гундар); Єдність особистих і суспільних інтересів, розвиток особистістю суспільних відносин (Ю. Бардін); особлива форма соціальної активності особистості (Ю. Ган) [25].

Основна відмінність між філософським і соціологічним підходами до аналізу процесів соціальної зрілості полягає в тому, що соціологи вважають це явище досягненням певної межі – соціальної зрілості, якої має досягти молодь. Водночас у філософських і соціологічних дослідженнях соціальну зрілість пов'язують із процесом становлення особистості, а також із засвоєнням індивідами та соціальними групами соціальних і моральних норм.

Аналіз психологічних теорій соціальної зрілості дозволяє підтвердити, що соціальна зрілість розглядається як одна з найважливіших інтегративних характеристик особистості. Зокрема, деякі психологи, зокрема І. Бех, Д. Фельдштейн, П. Якобсон та інші, підкреслюють, що соціальна зрілість включає різні аспекти розвитку особистості, які дозволяють їй ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем.

Психологи мене люблять. Бех, О. Киричук, О. Кононко наголошують на соціальних якостях, що характеризують соціально зрілу особистість. Ці властивості включають:

Соціальна активність – здатність активно діяти в різних сферах життя, брати участь у вирішенні суспільних проблем та сприяти розвитку громадських ініціатив.

Соціальна відповідальність – готовність брати на себе відповідальність перед іншими та суспільством і прагнути належним чином виконувати свою соціальну роль.

Терпимість – здатність приймати різноманіття, поважати інших та їх точку зору, незалежно від культурних, релігійних чи соціальних відмінностей.

Незалежність – здатність приймати рішення, діяти незалежно від зовнішніх обставин і без постійної підтримки третіх осіб.

Солідарність – готовність до співпраці, підтримки та взаємодії з іншими для досягнення спільної мети.

Незалежність – здатність діяти, виходячи з власних переконань, а не покладатися на думку інших.

Крім того, деякі дослідники, наприклад Х. Ремшмідт, визначають соціальну зрілість як досягнення певних життєвих цілей, зокрема щодо особистісного розвитку, кар'єри та соціального статусу. Вони вважають, що соціально зріла людина повинна вміти не тільки адаптуватися в суспільстві, але й досягти певних результатів, які підтверджують її здатність бути корисним і ефективним членом суспільства.

Тому психологи підходять до визначення соціальної зрілості з точки зору її важливості для суспільства і вважають, що зріла особистість здатна не тільки реалізувати власні інтереси, а й приносити користь суспільству, активно взаємодіючи з ним, а розвиток сприяє благополуччя. бути частиною суспільства.

Західні психологічні теорії трактують феномен «соціальної зрілості» з точки зору різних аспектів розвитку особистості та взаємодії з соціальним середовищем. Наприклад, А. Маслоу вважає соціальною зрілістю відкриття самореалізації - процес досягнення особистісного потенціалу, в якому людина

розкриває свою індивідуальність і неповторність. Це означає, що соціально зріла особистість здатна розпізнати свої внутрішні потреби і бажання, усвідомити свою вищу природу і повністю реалізувати свій потенціал.

Соціальну зрілість К. Хорні визначає як результат індивідуального самовизначення, що виявляється у ставленні до життя, в його сприйнятті та інтерпретації. Для Хорні важливим є процес, у якому людина відкриває свою здатність до саморозуміння та особистої автономії, а звідси розвиває здорове ставлення до навколишнього середовища та власного життєвого шляху.

Е. Кардінер і Р. Харре акцентують увагу на тому, що соціальна зрілість передбачає здатність розуміти й інтерпретувати соціальне середовище та життєві події. Вони підкреслюють важливість адаптації до змін навколишнього середовища та здатності правильно інтерпретувати соціальні сигнали, щоб ефективно реагувати.

Дж. Мід, Л. Філліпс, Е. Спрангер розглядають соціальну зрілість як здатність до соціальної діяльності та взаємодії з іншими. Для них важлива не тільки взаємодія в певних ситуаціях, але й здатність підтримувати соціальні зв'язки та брати участь у спільних цілях і справах.

Дж. Мід також наголошує на важливості соціальної активності особистості як основної складової соціальної зрілості. До них відносяться наявність досвіду взаємодії в соціальних ситуаціях, здатність розвиватися через комунікативний досвід і брати участь у різних соціальних процесах, які формують особистість.

Загалом західні психологи вважають соціальну зрілість результатом самовизначення особистості, коли людина знаходить своє місце в суспільстві, досягає балансу між власними потребами та вимогами соціального середовища і здатна діяти в заданих умовах. . взаємодія з іншими людьми. Це дає змогу не лише адаптуватися до соціальних норм, а й активно впроваджувати їх у процес розвитку особистості.

Дослідник Д. Фельдштейн класифікував підходи до розуміння феномену «соціальної зрілості» на три основні групи. Одну з них цікавить процес

інтеграції особистості в соціальну систему, що розкривається через соціалізацію особистості. Цей підхід соціальної психології зосереджується на тому, як індивід приєднується до суспільства та вивчає норми, цінності та соціальні ролі, які дозволяють йому бути частиною команди та адаптуватися до соціального середовища.

Відповідно до цього підходу соціалізація розглядається як процес засвоєння особистістю соціальних ролей і норм. Першим важливим кроком є наслідування соціальних моделей, які дозволяють людині брати участь у соціальних взаємодіях. Наприклад, Г. Тард підкреслює, що соціалізація відбувається через наслідування поведінки інших, які вже є частиною соціальної системи, завдяки чому індивід засвоює ролі та норми, характерні для цього середовища.

Другий аспект акцентує увагу на входженні особистості в соціальне середовище та адаптації до соціальних умов. Як зазначав М. Паригін, процес соціалізації – це не лише інтеграція в конкретний соціальний контекст, а й адаптація до існуючих у цьому середовищі вимог. Індивід повинен навчитися реагувати на мінливі соціальні ситуації, керуючись соціальними цінностями і нормами.

Останній важливий момент - засвоєння індивідом загальносоціальних цінностей через спілкування з оточуючими, особливо з важливими для нього людьми. Як зазначає Т. Парсонс, у процесі взаємодії з близькими людьми, членами родини чи друзями людина «вбирає» суспільні ідеали та моральні норми, які становлять її соціальну зрілість.

Таким чином, цей підхід підкреслює, що соціальна зрілість виникає не тільки внаслідок адаптації до соціального середовища, а й в результаті активного прийняття соціальних ролей, норм і цінностей, які стають невід'ємною частиною особистості через соціальні взаємодії.

Дослідник А. Мудрик трактує феномен «соціальної зрілості» як результат соціального виховання (або соціалізації) і вважає, що для

досягнення необхідного рівня соціальної зрілості в суспільстві важливими є два фундаментальні аспекти: адаптивність і відстороненість.

Особистість визначається кількома важливими характеристиками:

1. **Володіння рольовими відносинами:** ступінь, до якого людина здатна адекватно виконувати соціальні ролі в різних сферах життя (наприклад, у сім'ї, на роботі, у суспільному житті).
2. **Реалізм життєвих цінностей та ідей:** Соціально зріла людина повинна мати відповідні цінності, які відповідають соціальним нормам і потребам оточуючих. Це включає реалістичні ідеї щодо того, як досягти життєвих цілей.
3. **Рівень освіти:** Важливою характеристикою адаптивності є здатність індивідів досягати необхідного рівня освіти на кожному етапі життя, що є фундаментальним для їх інтеграції в суспільство.

За Є. Мудрик, особистість проявляється за такими ознаками:

1. **Наявність власних думок:** Зріла особистість повинна мати чіткі, добре сформовані думки та переконання, які можна застосувати в нових життєвих ситуаціях.
2. **Психологічна автономія:** це здатність самотійно мислити та приймати рішення, а також почуття власної гідності та незалежності від впливу зовнішніх факторів.
3. **Емоційна автономія:** здатність контролювати власні емоції, уникати емоційної залежності від інших, зберігати стабільність у складних ситуаціях.
4. **Автономія поведінки:** ступінь готовності індивіда самотійно вирішувати проблеми та здатність долати життєві труднощі, які можуть перешкоджати його особистому розвитку.
5. **Творчість:** здатність демонструвати творчий підхід до вирішення проблем та змінювати звичні підходи до життєвих ситуацій.

Є. Мудрик наголошує, що соціально зріла особистість має активно набувати соціального досвіду, опановувати базові соціальні ролі та активно

працювати в колективі. Важливою ознакою соціальної зрілості є також здатність передбачати наслідки власних вчинків і демонструвати творче ставлення до життя. Це дозволяє індивідам адаптуватися до нових умов і сприяти їх розвитку з урахуванням соціальних вимог.

З. Вершловський визначає соціальну зрілість як здатність людини контролювати свою поведінку в суспільстві, в тому числі здатність приймати самостійні та відповідальні рішення, визначати свій життєвий шлях, а також бажання розвиватися та вдосконалюватися. Відповідно до його підходу, основними компонентами соціальної зрілості є: сильні когнітивні переживання, критичне мислення, готовність до співпраці, толерантність, відповідальність і самоповага. Ці компоненти виражаються в самостійній пізнавальній діяльності, свідомому виборі професії та життя, організації особистого вільного часу та збереженні здоров'я.

Н. Радул, досліджуючи феномен соціальної зрілості, доповнює його зміст активною життєвою позицією, інтеграцією освіти і самовиховання та прагненням до соціальної зрілості особистості. Відповідно до її визначення, модель соціальної зрілості – це співвідношення між самореалізацією та соціальною відповідальністю. Дослідник наголошує, що соціальна зрілість виявляється через соціальну активність, самовизначення та особисту відповідальність.

За словами Н. Радула, соціальна зрілість – це процес виявлення та розвитку потенційних можливостей особистості, що забезпечує формування індивідуальних якостей, які істотно впливають на саморегуляцію своєї поведінки.

Л. Канішевська трактує «соціальну зрілість» як комплексну властивість особистості, що виявляється у виробленні соціальних настанов для свідомого впровадження соціальних норм і цінностей, а також у прояві соціальних якостей і здатності до оволодіння головними ролями, які дозволяють індивідууму ефективно діяти в різних сферах суспільного життя.

Долл, автор Шкали соціальної зрілості, визначає це явище за рівнем самостійності та особистої відповідальності. Особиста незалежність означає здатність людини самостійно приймати рішення, керувати своїми справами та взаємодіяти з іншими людьми незалежно від зовнішнього впливу. З іншого боку, соціальна відповідальність означає готовність людини взяти на себе відповідальність за себе, свої дії та їхні наслідки, а також за свої стосунки з іншими та за свій власний внесок у суспільство. Тобто соціально зріла особистість має здатність регулювати свої соціальні взаємодії відповідно до моральних норм і соціальних вимог [34, с. 351].

О. Божович вважає, що результатом розвитку соціальної зрілості особистості є формування цілісної «картини світу», яка включає систему установок, стереотипів і цінностей, які визначають поведінку особистості. Це означає, що людина отримує певне уявлення про себе та навколишній світ, що допомагає їй справлятися з різними соціальними ситуаціями. Також важливими ознаками соціальної зрілості є здатність особистості адаптуватися до змін соціального середовища, здатність гнучко реагувати на різноманітні життєві ситуації, а також яскраво виражена соціальна ідентичність – усвідомлення себе належністю до певних соціальних груп, а також розуміння ролі та місця кожної особистості в суспільстві.

Узагальнюючи погляди дослідників на структуру соціальної компетентності, ми виділили такі основні компоненти:

1. **Когнітивно-мотиваційний компонент** включає знання, соціальні уявлення та індивідуальні системи цінностей, соціальний інтелект, дивергентне мислення, творчий підхід до вирішення проблем, планування життєвого шляху, розпізнавання життєвих криз, розуміння соціальної реальності, вибір кар'єри тощо.
2. **Регулюючий компонент** – це психічна саморегуляція, здатність керувати своїми почуттями, психосексуальна компетентність, незалежність, усвідомлення соціальних ролей, здатність відчувати

нюанси соціальних ситуацій, вирішувати проблеми та брати відповідальність за власні дії.

3. **Оперативно-технологічний компонент** передбачає наявність соціального досвіду, вміння ефективно взаємодіяти з суспільством, вміння поводитися адекватно ситуації, широкого арсеналу поведінкових прийомів, сприйняття соціальних ролей і вміння вирішувати конфліктні ситуації.

Ця основа, як і інші, дозволяє глибше розкрити всі компоненти соціальної зрілості. Однак, на нашу думку, це найкраще пояснюється взаємодією навичок або ключових навичок, які разом утворюють загальний формат соціальної зрілості.

Соціальна зрілість базується на піднавичках або ключових навичках, серед яких виділяються такі:

- **Комунікативна компетентність** – здатність встановлювати та підтримувати взаємодію з іншими людьми.
- **Інтелектуальна компетентність** – рівень соціального інтелекту, достатній для орієнтування та взаємодії з суспільством, а також інтелектуальна гнучкість.
- **Національна експертиза** – вміння виконувати основні домашні справи.
- **Цивільна юрисдикція** – знання основ економічних принципів і правових норм.
- **Моральна компетентність** – наявність правильних і чистих ціннісних орієнтацій.
- **Екстремальна майстерність** – здатність адекватно реагувати на нетипові ситуації чи кризові події.
- **Професійна або студентська компетентність** – здатність самостійно освоювати нові навчальні матеріали, розвивати професійні навички та бажання самовдосконалюватися.

Усі ці ключові навички формують загальну структуру соціальної зрілості. Для візуалізації моделі соціальної зрілості ми використали діаграму Венна, що показує області з елементами, що перекриваються. Кожна людина матиме власну область перекриття в кожній навичці. Ці сфери вказують на рівень розвитку конкретних навичок, які, у свою чергу, відображають загальний рівень соціальної зрілості особистості.

Отже, на основі проведеного теоретичного аналізу можна констатувати, що серед дослідників соціальної зрілості немає єдиного розуміння та визначення цього поняття. Проте ми вважаємо, що сутність і зміст соціальної зрілості найкраще виражає наступне визначення: Соціальна зрілість – це складна інтегративна властивість особистості, що виявляється у сформованості настанов, знань і умінь, спрямованих на відповідність цілям і вимогам особистості. соціальні стандарти. . Воно включає прояви таких соціальних якостей, як соціальна відповідальність, активність, толерантність, солідарність. Крім того, соціальна зрілість передбачає добровільне та відповідальне засвоєння основних соціальних ролей, які дозволяють людині діяти компетентно в усіх сферах суспільного життя. Його відмінною рисою є активна відповідальність особистості за події власного життя, заснована на розвиненій рефлексії.

1.2. Індивідуальні критерії соціальної зрілості

У освітньому контексті соціальною зрілістю вважають сукупність сформованих якостей особистості, а також внутрішні зміни, що виникають внаслідок впливу на особистість зовнішнього середовища. Ці зміни входять у внутрішню структуру особистості і безпосередньо відбиваються на її діяльності, спрямованій на вдосконалення не тільки її професійної та особистісної майстерності, а й стосунків з оточуючими.

Важливим аспектом є те, що при педагогічному аналізі необхідно враховувати не тільки те, як діяльність впливає на формування соціальних якостей учня, але й особистісний потенціал, який накопичується під час цієї діяльності та використовується для подальшого вдосконалення обох. діяльність, пов'язана з соціальними взаємодіями. Таким чином, соціальну зрілість особистості можна трактувати як процес двосторонньої взаємодії: з одного боку, це результат розвитку соціальних якостей через діяльність, з іншого боку, це результат реалізації особистісних якостей. потенціал для покращення своєї діяльності та стосунків у суспільстві. Цей зв'язок є фундаментальною характеристикою соціальної зрілості.

Свідченням того, що людина досягла рівня соціальної зрілості та стала невід'ємною частиною суспільних відносин як цілісної системи саморегуляції, є наявність у її житті соціальної відповідальності. Це виражається в усвідомленому розумінні необхідності власної поведінки. Соціальна відповідальність учня є важливою рисою розвитку його особистості, яка полягає в його здатності збалансувати свої дії з вимогами середовища.

На думку дослідниці В. Сафіної, основною характеристикою соціальної зрілості є самовизначення особистості. Він стверджував, що самовизначення в контексті соціальної активності та громадянської зрілості є основою, яка не тільки визначає поведінку особистості, але й здатна передбачати її реакції та організовувати її дії. Соціальне самовизначення студентів пояснює особливості їхнього індивідуального прояву та професійної спрямованості [45].

Відповідно до теорії диспозиційної особистості Г. Олпорта, зріла особистість характеризується широким і гнучким самосприйняттям, здатністю оцінювати власне "Я" на відстані, об'єктивно сприймати себе і свої вчинки. Ця людина вміє будувати теплі та щирі соціальні стосунки, проявляючи увагу та толерантність до інших. Він володіє високим рівнем емоційної саморегуляції і зберігає внутрішню рівновагу без озлобленості і жорстокості.

Зріла особистість реалістично оцінює навколишній світ, усвідомлює власні переваги та переживання. Вона не спотворює факти і не сприймає реальність ілюзорно, а прагне досягти значущих і досяжних цілей. Здатність до самосвідомості також є важливою характеристикою: люди мають чітке уявлення про свої сильні та слабкі сторони, що дозволяє їм рости та розвиватися.

Зріла людина має розвинену життєву філософію, систему цінностей, яка надає сенс і зміст її вчинкам, діяльності та всьому, що вона робить. Таке бачення дозволяє людині знаходити глибоке задоволення від того, що він робить, і надихає на досягнення гармонійного внутрішнього балансу.

Аналіз психологічних досліджень показує, що відповідальність як якість особистості складається з кількох ключових елементів, які взаємодіють між собою і формують загальний зміст відповідальної поведінки особистості. Особливо варто відзначити наступні компоненти:

1. **Когнітивний компонент** передбачає розуміння природи та значення відповідальності, а також усвідомлення її важливості на різних рівнях, від індивідуального до соціального. Сюди ж входять знання норм і правил відповідальної поведінки, їх розширення та поглиблене вивчення. Людина повинна точно розуміти, чому ці норми важливі і як вони впливають на взаємодію в суспільстві.
2. **Емоційно-ціннісний компонент**, цей аспект пов'язаний з емоційними переживаннями особистості, які виявляють її суб'єктивне ставлення до навколишнього середовища, людей і себе. Емоційна складова дозволяє людині усвідомлювати сенс своїх вчинків і допомагає йому приймати відповідальні рішення відповідно до його цінностей і внутрішніх переживань.
3. **Мотиваційний компонент** включає цілі та мотиви, які спонукають до виконання відповідальних дій. Причини можуть варіюватися від внутрішнього бажання відповідальності до зовнішнього тиску або необхідності відповідати певним соціальним вимогам. Ці мотиви стають

рушійними силами відповідальної поведінки та визначають, як і чому людина діє відповідно до встановлених стандартів.

4. **Практичний компонент** – це безпосереднє виконання обов'язків, повага до морально-етичних норм, зобов'язань перед собою та іншими. Він також включає активні заходи, спрямовані на підтримку та розвиток відповідальності в повсякденному житті, в якому люди беруть участь і діють відповідно до своїх обіцянок і соціальних ролей.

Усі ці елементи разом утворюють цілісне уявлення про особисту відповідальність, яка включає не лише когнітивні та емоційні аспекти, а й практичну реалізацію відповідальної поведінки у повсякденному житті.

Відповідальність є фундаментальною характеристикою, яка відрізняє соціально зрілу людину від середньої норми. У психології особистості поширена концепція двох видів відповідальності, яка з'явилася в рамках теорії каузальної атрибуції (Дж. Роттер). Перший тип відповідальності полягає в тому, що індивід вважає себе відповідальним за все, що відбувається в його житті, і приймає внутрішній контроль (внутрішній локус контролю). Другий тип відповідальності проявляється, коли людина прагне перекладати відповідальність за свої життєві обставини на інших людей або зовнішні чинники і звинувачувати їх у подіях (зовнішній локус контролю). Однак додавання додаткового вектора (стабільність-мінливість) до поняття локусу контролю змінює традиційний порядок, у якому внутрішність має абсолютну перевагу. Поведінка, мотивація, рівень активності та самооцінка людини залежать від того, як інтер'єрність проявляється в зоні невдачі: коли вона пов'язана з мінливим компонентом або коли вона пов'язана з більш стійким компонентом.

Призначення відповідальності в першому варіанті, коли невдача пов'язана з недостатніми зусиллями, притягує особу до відповідальності та спонукає її до більш активних дій. При цьому непохитною залишається віра в можливість подолати труднощі та досягти успіху. У другому варіанті

присвоєння відповідальності вказує на те, що особа несе відповідальність за невдачу, але пов'язує це з «об'єктивними факторами», такими як: В. невідповідні навички. Така внутрішня атрибуція призводить до зниження мотивації, зниження активності для подолання труднощів і, зрештою, зниження самооцінки.

«Толерантність» є одним із найпоширеніших понять у сучасних філософських, соціально-політичних, культурологічних та освітніх дослідженнях. На думку О. Манеса, толерантність є важливим елементом життєвих навичок, які проникають у базові навички особистості. Це і здатність до самостійних дій, що дозволяє захищати права та інтереси інших людей, а також забезпечувати життя в цілому. Крім того, толерантність включає в себе здатність ефективно використовувати засоби комунікації, особливо інтерактивні технології, і функціонувати в соціально різноманітних групах, уможливорюючи успішну взаємодію, співпрацю та вирішення конфліктів [13, с.

Г. Олпорт вважав толерантність важливим елементом зрілої особистості. За своєю концепцією толерантність поділяється на два типи: сенсорну толерантність і диспозиційну толерантність особистості. Сенсорна толерантність пов'язана з опірністю особистості зовнішньому соціальному середовищу, в результаті чого знижується чутливість до несприятливих факторів. В його основі лежить класична (психофізіологічна) толерантність, яка полягає у підвищенні порогу чутливості до різноманітних впливів соціального середовища, зокрема до дій інших людей. Диспозиційна толерантність, з іншого боку, спирається на механізм схильності індивіда реагувати толерантним чином у соціальних взаємодіях. Вона визначається установками особистості, її ставленням до оточуючих людей, до себе і до життя в цілому.

Особистісний розвиток і самореалізація є основними складовими зрілої особистості. Самоактуалізація трактується як прагнення максимізувати свій особистий потенціал. Крім цього поняття активно використовуються терміни

«особистісний розвиток» і «самореалізація», які також вказують на прагнення до повноти життя. Ідея розвитку та самореалізації особистості важлива для багатьох сучасних психологів і дослідників особистості, таких як А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм та ін. Самореалізація тісно пов'язана з професійним успіхом і довголіттям у професійній діяльності.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що класифікація В. А. Радули є найбільш повною за критеріями соціальної зрілості. Він включає три основні критерії:

1. **Соціальна активність.** Розвиток ініціативи, наполегливості в досягненні важливих особистих і суспільних цілей, прагнення до самореалізації, бажання бути корисним.
2. **Соціальне самовизначення.** Мотивація до оволодіння професією, уміння оцінювати власні здібності, застосовувати свої знання в різних видах діяльності, розвиток особистості.
3. **Соціальна відповідальність.** Відповідальність за власні дії та вчинки, прагнення досконалості, розвиток підприємницьких якостей у стосунках з оточуючими.

Рівень соціальної зрілості учня не є пасивним відображенням сторонніх впливів. На кожен процес розвитку особистості впливають об'єктивні та суб'єктивні фактори.

Психолого-педагогічні дослідження підтверджують, що зовнішні фактори, як позитивні, так і негативні, набувають значення не самі по собі, а через особистісну позицію учня, його суб'єктивне ставлення до діяльності та реальну реалізацію цих зв'язків у діях і вчинках. Результатом внутрішньої переробки учнем зовнішніх впливів є розвиток в особистості більш високого рівня соціальної зрілості.

Враховуючи умови формування соціальної зрілості студентів, важливо зосередити увагу на навчально-виховній роботі у вищих навчальних закладах. Ці умови передбачають розвиток учнівської ініціативи, самоосвіти,

формування комунікативних і громадянських навичок, світоглядної культури, національного виховання та мотивації до самоосвіти.

Становлення соціально зрілої та самоорганізованої особистості відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Зовнішнє середовище впливає на розвиток навичок самоорганізації через мотиваційну сферу особистості. Самоорганізація, у свою чергу, є індивідуальною здатністю, яка проявляється в інтелектуально-вольовій спрямованості і розвивається в процесі діяльності.

Одним із показників самоорганізації є прагнення учня до самоосвіти, що складає основу його самостійної пізнавальної діяльності. Самоосвіта ґрунтується на необхідності постійного оновлення та накопичення знань з різних джерел, що дає змогу студенту освіжити знання та вдосконалити свою професійну діяльність.

Позааудиторна пізнавальна діяльність передбачає не тільки виконання студентом своїх навчальних функцій, а й отримання додаткової пізнавальної інформації, яка сприяє його соціальному та професійному розвитку. Це дозволить ознайомитися з наявним досвідом та визначити шляхи вирішення поставлених завдань.

Створення умов для творчого розвитку соціально зрілого учня передбачає педагогічно змістовне поєднання індивідуальних і групових форм навчання, розвиток міжособистісних стосунків і активізацію творчої діяльності учнів.

Формування соціальної зрілості студента залежить не тільки від його здібностей, працездатності та наполегливості, а й від типу навчального гуртка та навчального закладу, що впливає на сферу мотивації та ставлення до професії, колег та викладачів.

Майбутні психологи повинні оволодіти не лише теоретичними знаннями, а й практичними вміннями та навичками, які дозволять їм застосовувати ці знання у професійній діяльності. Психопедагогічна практика є важливою частиною навчального процесу, яка допомагає студентам

закріпити та поглибити теоретичні знання, удосконалити професійні навички та вміння, виробити стійкий інтерес до майбутньої професії.

Соціальна зрілість студентів проявляється через різні види діяльності в процесі навчання у ЗВО, кожна з яких відіграє важливу роль у навчанні. Якщо учень не свідомо підходить до навчально-пізнавальної діяльності, його соціальна зрілість не досягне високого рівня.

Процес формування соціальної зрілості є складним і вимагає системного підходу, безперервності та використання всіх можливих засобів для досягнення кінцевої мети. Дослідження та впровадження моделі формування соціальної зрілості майбутнього психолога є важливим кроком у підготовці висококваліфікованих спеціалістів.

Виховна робота, спрямована на формування соціальної зрілості учнів, включає як виховну діяльність, так і позаурочний час. На уроці ця робота реалізується через дискусії, нові інтерактивні методи навчання та вплив особистості вчителя. Кілька факторів спонукають студентів здобувати освіту. У рамках підготовки психолога акцент робиться на практичному застосуванні отриманих теоретичних знань, що підкреслює практичну значущість даної підготовки.

Використання опорного навчання також сприяє формуванню соціальної зрілості, оскільки воно спрямоване на те, щоб навчити учнів самостійно працювати з літературою, засвоювати й опрацьовувати інформацію, виділяти головне й робити висновки, тобто навчати. щоб навчитися.

Перед учителем стоїть важливе завдання: сформувати особистість учня через розвиток його креативності, спонукати його самостійно пізнавати світ, не обмежуючись лише змістом уроків, і дати йому можливість проявити лідерські якості. . Як зазначає О. Табакарія, пасивна позиція студентів не гарантує ефективності навчальної діяльності.

Розвиток студентської демократії вимагає змін у стосунках між викладачами та студентами, а також перегляду традиційних форм і методів

організації навчальних груп. Важливою фігурою в цих стосунках є вчитель-наставник, який відіграє роль старшого радника та компаньйона.

Також необхідно демократизувати учнівське самоврядування, оскільки воно сприяє розвитку соціальної активності учнів та формуванню громадянської позиції. Практика самоврядування у вихованні, на думку Т. Бондар, цінна тим, що дозволяє брати на себе відповідальність і соціалізувати особистість через участь у житті колективу та суспільства.

1.3. Сутність, види та функції характеристики професійної спрямованості психолога

Оскільки соціальна зрілість аналізується в рамках профорієнтаційного навчання, важливо розглядати її природу як з точки зору професійної підготовки, так і з точки зору психології.

Професійна освіта та професійна орієнтація майбутніх практичних психологів відбувається в рамках навчання у ВНЗ і є складним процесом, що потребує врахування особливостей віку студента як важливого етапу становлення особистості. Це включає вивчення етапів і факторів, що визначають процес підготовки фахівця в галузі психології, а також аналіз ролі індивідуальних здібностей, інтересів, мотивацій і психологічних особливостей у формуванні професійно важливих якостей фахівця. . Крім того, важливо оптимізувати базові умови для успішного професійного розвитку.

На думку Н. Чепелевої, система підготовки практичного психолога має охоплювати три основні рівні: світоглядний, професійний та особистісний. Вони мають бути спрямовані на формування професійної свідомості, психологічної культури та основних особистісних якостей, а також на набуття необхідної системи знань і вмінь, що забезпечує ефективну практичну діяльність майбутнього психолога [51, с. 242].

Є. Зязюн, досліджуючи процес професійної підготовки психолога, наголошує на важливості розвитку рефлексивних умінь як однієї з основних складових професійної підготовки. На думку вченого, рефлексія є фундаментальним механізмом професійного самовизначення та формування чіткої професійної спрямованості. Це дозволяє психологу оцінити свої практичні дії, зрозуміти їх вплив на клієнтів, а також здійснити самоаналіз і корекцію власної діяльності.

Зязюн також підкреслює, що процес підготовки психологів вимагає пошуку нових методів і підходів до навчання, оскільки вимоги до особистості практичного психолога істотно відрізняються від вимог до студентів інших професій. Практикуючий психолог повинен володіти не тільки професійними знаннями та навичками, але й високим рівнем емоційної стійкості, емпатії та ефективного спілкування, які необхідні для успішної психологічної діяльності.

Професійна орієнтація студентів включає систему професійних мотивацій, яка становить важливу частину їх особистісної структури і спрямована на самореалізацію в обраній професії. Ці причини мають два основні аспекти: професійні причини та професійний дизайн.

Професійні мотиви відображають стійке бажання людини займатися діяльністю в тій чи іншій професійній сфері і включають такі варіації:

- Причини вибору професії, що визначають необхідність займатися тією чи іншою професійною діяльністю.
- Цілі, бажання, інтереси та професійні амбіції, а також бажання досягти високих стандартів роботи та результатів, вибір шляхів досягнення цих цілей.
- Причини жертвності при виконанні професійних обов'язків.
- Переслідування на робочому місці, яке виражає бажання продовжувати професійний розвиток і досягнення високого рівня майстерності.

Складові професійної концепції дещо відрізняються:

- «Імідж діяльності» - це сукупність професійних переконань і поглядів щодо сутності та особливостей професійної діяльності, її умов, цілей, засобів і результатів.
- «Посадова інструкція» – розумійте свою роль в організації, ваші стосунки з іншими посадами, а також ваші завдання, права, обов'язки, відповідальність і вимоги до робочого продукту.
- «Імідж команди» — це уявлення про людей, з якими буде працювати майбутній фахівець, форми взаємодії, спілкування та обміну інформацією, а також дотримання формальних і неформальних норм всередині команди.

В рамках навчання у ВНЗ майбутній психолог засвоїть основи другої та третьої складових професіограми, які потім реалізує у своїй практичній роботі.

На думку Г. Айсіної, профорієнтація – це складний і динамічний процес, який поступово розвивається в часі. Цей підхід можна врахувати через два рівні навчання.

Вищий рівень профорієнтації включає:

- формування професійної домінанти;
- формувати особистий спосіб життя студента відповідно до його професійної спрямованості;
- повне усвідомлення іміджу професії та власної суб'єктної ролі.

Нижній рівень характеризується:

- наявність уявлень про професію, тобто загальний образ професії;
- уявлення про специфіку професії, її цілі та процес здійснення діяльності, а також чинники, які можуть сприяти чи перешкоджати цій діяльності [1, с. 34].

Незважаючи на різноманіття підходів до розуміння профорієнтації, її можна трактувати як орієнтацію всього освітнього процесу ВНЗ на підготовку висококваліфікованого фахівця, здатного до успіху в обраній професії. Це включає в себе набуття конкретних знань, навичок і компетенцій, а також

розвиток професійних, особистих, соціальних і комунікативних навичок, які складають мотиваційні та ціннісні орієнтації студента.

Профорієнтаційне навчання відбувається поступово в декілька етапів, що відповідають різним етапам професійної підготовки особи:

- Кар'єрна переорієнтація.
- Професійні консультації (вибір спеціальності та навчального закладу).
- Професійна підготовка (включаючи етапи освітньої адаптації, базової підготовки, спеціалізації, кваліфікації).
- Кваліфікована професійна робота (з фазами соціально-професійної адаптації, ідентифікації, стабілізації, вдосконалення та професійного розвитку).

Кожен етап професійного розвитку готує основу для наступного. Тому важливо розуміти ці етапи, щоб визначити відповідні умови та шляхи розробки професійних консультацій на кожному етапі. Це також свідчить про необхідність психологічної діагностики складових профорієнтації, яка враховує етапи професійного становлення.

Професійну орієнтацію неможливо виміряти безпосередньо; це визначається вибором ключових елементів і критеріїв, включаючи:

- Причини вибору професії та навчального закладу (вибірковість);
- ціннісні орієнтації (цінність);
- інтерес до роботи (інтерес);
- нахили (тип особистісної спрямованості);
- професійні наміри (сталість);
- задоволеність роботою (задоволеність);
- самооцінка професійних навичок (центральність);
- Необхідність оволодіння окремими знаннями та вміннями (ефективність);
- Обізнаність про професію (обізнаність);

- Усвідомлення професійного самовизначення (свідомість).

Технічна спрямованість включає біологічний, психофізіологічний, особистісний і педагогічний рівні. Наше дослідження зосереджено на освітньому та особистісному компонентах. Навчальний компонент сприяє набуттю необхідних професійних знань, а особистісний – формує особистісні якості студента, які визначають його розвиток на психологічному рівні.

З психологічної точки зору професійна спрямованість є фундаментальною і соціально обумовленою характеристикою особистості. Вона визначає психологічну структуру особистості і виявляється в потребах, цілях, мотиваціях і установках, пов'язаних з різними сторонами праці. Оскільки професія психолога належить до соціономіки, ми розглянули, зокрема, особистісну спрямованість початківця психолога, яка вважається структурою, що найкраще відображає особистість.

У професійній орієнтації людини важливу роль відіграє мотивація, а саме мотиви вибору професії та привабливість кар'єри. Джерелами цих мотивацій традиційно вважається вплив зовнішнього середовища на внутрішній світ людини, який залежить від внутрішніх умов, таких як особистісні якості, психологічні стани, свідомість і переживання, що стимулюють певну діяльність. У ситуаціях, які мають велике значення для особистості, мотивації стають більш важливими, а деякі з них поступово домінують.

Е. Кон виділяє три основні типи спрямованості, що визначають домінуючу мотивацію дій і поведінки людини: спрямованість на взаємодію, на завдання (ділова орієнтація) і на себе (особистісна орієнтація).

Спрямованість на взаємодію виникає тоді, коли дії людини визначаються потребою в спілкуванні та прагненням підтримувати добрі стосунки з оточенням. У цьому випадку домінують інтереси та потреби інших людей і реальний внесок людини у виконання завдання може бути мінімальним. Ці люди характеризуються тенденцією уникати безпосереднього

вирішення проблем, тенденцією до конформізму та конформізму під тиском однолітків, а також небажанням брати на себе лідерські обов'язки.

Орієнтація на завдання або бізнес-орієнтація виражається в прагненні до продуктивної праці, інтересі до робочого процесу і альтруїстичному бажанні отримати нові навички. Людина з такою орієнтацією орієнтується на досягнення високої продуктивності як у власній, так і в колективній роботі, активно доводячи свою точку зору, коли вважає це корисним для виконання завдання. Характеризується такими якостями: здатність до адаптації після невдач, готовність допомогти іншим, підтримка команди в досягненні мети, здатність чітко висловлювати думки та готовність вирішувати проблеми.

Особистісна спрямованість або особистісна спрямованість означає переважання мотивів, спрямованих на особисте благополуччя, прагнення підвищити соціальний статус і престиж. Така людина зосереджується на власних переживаннях і потребах і не виявляє особливого інтересу до потреб інших. Вона часто демонструє егоцентризм, має завищену самооцінку, підвищує тривожність і намагається досягти високого соціального статусу незалежно від інтересів оточуючих.

Тому спрямованість особистості є характеристикою її мотивів, що відображає єдність інтересів і особистісно-професійного самовизначення.

1.4. Роль соціальної зрілості в професійному спрямуванні психолога

У науковій літературі існують різні підходи до визначення сутності соціальної зрілості, але більшість з них одноставно наголошують на важливості наявності такої характеристики, як ступінь перетворювальної активності суб'єкта, тобто при трактуванні цього концепція, зосередитися на темі самої діяльності.

Основною залежністю, в якій найбільш загально проявляється зрілість особистості, є співвідношення свідомості та діяльності. У зв'язку з цим більшість дослідників наук, суміжних із психологією, розглядають проблему становлення соціальної зрілості особистості крізь призму процесу соціалізації особистості.

З психологічної точки зору соціальна зрілість відображає вже сформовані в людині якості особистості, а також новоутворення, що виникають в результаті зовнішніх впливів і трансформуються у внутрішні структури, безпосередньо реалізовані в її запланованій перетворювальній діяльності та вдосконаленні різних видів діяльності та відносин, які формувати особистість. Важливо відзначити, що не тільки діяльність формує соціальні якості особистості, але й реалізується накопичений особистісний потенціал для вдосконалення цієї діяльності та соціальних відносин. Цей двоспрямований зв'язок є характерною ознакою соціальної зрілості особистості.

Діяльність має соціальний характер, тобто тісно пов'язана зі спілкуванням. Зв'язок між ними полягає в тому, що спілкування організовує діяльність, збагачує її і сприяє розвитку нових відносин і відносин між людьми. Тому будь-яка форма спілкування є частиною спільної діяльності, в якій виникають міжсуб'єктні (людино-людинні) стосунки. Спілкування виступає як форма взаємодії суб'єктів і як інструмент передачі соціального досвіду. Він розвивається від простих форм, таких як потреба в емоційному контакті, до більш складних форм, таких як співпраця та інтимно-особистісне спілкування.

Професійне спілкування психолога характеризується тим, що суб'єктивний світ однієї людини відкривається іншій, відбувається взаємний обмін діяльністю, інтересами та почуттями. У процесі професійного спілкування формується і самовизначається особистість психолога в усіх її проявах.

Унікальність професійної підготовки психолога полягає в тому, що вона включає не лише набуття професійних знань і навичок, а й розвиток особистих навичок, таких як комунікативні, моральні та життєві навички, які в кінцевому підсумку ведуть до соціальної зрілості.

Розвиток соціальної зрілості студентів-психологів безпосередньо пов'язаний з розвитком і розкриттям їх потенційних можливостей, що призводить до підвищення організованості особистості, зростання самосвідомості, глибшого розуміння соціального контексту вчинків і їх морального сенсу. При цьому зміни соціальної зрілості студентів співвідносяться з трансформацією рольових і цільових структур, що склалися в процесі професійного розвитку. Проте рівень розвитку соціальної зрілості школяра є не пасивним відображенням зовнішніх впливів, а результатом взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Н. Радул в результаті теоретичних узагальнень та експериментальних досліджень виділила три рівні сформованості соціальної зрілості студентів-психологів під час навчання. Перший етап формально-пізнавальний і відноситься до початкової фази навчання та ознайомлення з предметною областю. Другий рівень – свідомо продуктивний, на якому студент вже свідомо сприймає набуті знання та набуває професійно-прагматичного мислення. Третій етап реалізується прагматично, коли студент демонструє самовираження та творчий підхід до професійного розвитку.

Соціальна зрілість студента-психолога – це такий ступінь розвитку його особистості, який забезпечує не лише професійний розвиток, а й інтеграцію в соціальне середовище. Важливим показником цієї зрілості є активність у пізнавальній діяльності, прагнення до творчої самореалізації, що є результатом соціально зрілого розвитку учня. Цей студент здатний виробити власну професійну позицію і стати не тільки фахівцем, а й соціально зрілою особистістю.

Чим активніше розвивається соціальна зрілість студента-психолога, тим більше збагачується його соціальний потенціал, що в свою чергу сприяє розвитку його професійної спрямованості. У процесі розвитку освітнього середовища соціальна зрілість може стати інтегруючою якістю, яка поєднує в собі аспекти формування особистості. Зв'язок соціальної зрілості і професійної спрямованості доповнює один одного, що свідчить про важливість їх взаємного розвитку для формування особистості психолога.

Висновок розділу 1

Після теоретичного аналізу соціальної зрілості та її впливу на професійну орієнтацію можна резюмувати наступне. Соціальна зрілість – багатоаспектна якість особистості зі структурно-динамічними характеристиками, рівень характеристик якої залежить від вікового етапу розвитку.

В основі соціальної зрілості лежать такі ключові навички, як: комунікативні (здатність взаємодіяти з іншими), інтелектуальні (здатність орієнтуватися в соціальному середовищі), побутові (навички ведення сім'ї), громадянські (розуміння економічних і правових норми), моральна компетентність (чіткі ціннісні орієнтації), екстремальна (адекватне реагування на надзвичайні ситуації) та професійна (здатність до оволодіння новими знаннями та прагнення до професійного розвитку). Ці навички формують унікальну структуру соціальної зрілості.

Інтегруюча функція соціальної зрілості полягає в перетворенні онтогенетичного розвитку в систематичний і цілеспрямований процес, який набуває індивідуальних особливостей.

Основними критеріями розвитку соціальної зрілості є: соціальна активність (ініціативність, наполегливість у досягненні мети, пошук самореалізації), соціальне самовизначення (мотивація до навчання професії, уміння оцінювати свої можливості) та соціальна відповідальність (відповідальність). для дій, у пошуках професіоналізму). У результаті соціальна зрілість проявляється у вигляді цілісної особистості, яка гармонійно поєднує соціальні норми, досвід, відповідальність і мислення.

Розвиток соціальної зрілості залежить не тільки від особистих якостей, а й від впливу різноманітних факторів, таких як вихід у самостійне життя, отримання освіти та професії, що гарантує матеріальну незалежність.

Процес професійної підготовки студентів-психологів включає не тільки розвиток їх професійних навичок, але й розвиток їх соціальної зрілості та особистісної спрямованості. Особистісна спрямованість як система фундаментальних мотивацій визначає характер діяльності, особливо професійної. Вона виникає в процесі соціалізації та соціальної зрілості є важливим фактором формування особистісно-професійної спрямованості. Таким чином, можна констатувати, що соціальна зрілість і професійна спрямованість взаємовпливають одна на одну в процесі розвитку практичного психолога.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА

2.1. Аналіз рівня розвитку соціальної зрілості та домінуючих видів професійної спрямованості майбутніх практичних психологів

У нашому дослідженні взяли участь 48 студентів спеціальності «Психологія» віком від 18 до 21 року. Дослідження було проведене у на базі кафедри психології та соціології СНУ ім. В. Даля.

У рамках нашого дослідження було здійснено аналіз рівня розвитку соціальної зрілості та її складових, а також дослідження рівня самоактуалізації особистості майбутніх практичних психологів, а також визначено пріоритетні види особистісної спрямованості. Для цього були використані такі методики: методика Дж. Гілфорда «Соціальний інтелект», тест «Визначення рівня самоактуалізації особистості» (опитувальник САМОАЛ), а також «Методика діагностики спрямованості особистості» Б. Баса (опитувальник Смекала-Кучера).

Для вивчення взаємозв'язку між використаними методиками ми застосували метод рангової кореляції, зокрема коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Він дозволив обчислити статистичну значущість зв'язків між використаними методиками і визначити їх валідність.

Методика «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда складається з чотирьох субтестів, що оцінюють різні аспекти соціального інтелекту:

Субтест «Історії з завершенням» – оцінює здатність передбачати наслідки поведінки людей у різних ситуаціях, вміння оцінювати поведінку та можливі майбутні події.

Субтест «Групи експресії» – визначає здатність класифікувати поведінкові реакції та виділяти важливі ознаки в невербальних реакціях людей.

Субтест «Вербальна експресія» – оцінює здатність правильно розуміти та інтерпретувати вербальні реакції людини в залежності від контексту ситуації.

Субтест «Історія з доповненням» – фокусується на здатності зрозуміти структуру міжособистісних взаємодій і логіку розвитку ситуацій.

Усі субтести досліджують різні аспекти соціального інтелекту: здатність прогнозувати наслідки поведінки, розпізнавати невербальні знаки, розуміти мовні вирази та динаміку міжособистісних ситуацій. Методика охоплює широкий віковий діапазон (з 9 років) і не залежить від статі досліджуваного. Важливим фактором є рівень освіти, який позитивно впливає на результат.

Тест «Визначення рівня самоактуалізації особистості» (опитувальник САМОАЛ) визначає загальний рівень самоактуалізації, зокрема через такі шкали, як орієнтація в часі, цінності, сприйняття природи людини, потреба в пізнанні, креативність, автономність, спонтанність, саморозуміння, аутосимпатія, контактність, і гнучкість у спілкуванні. Оцінюється здатність особистості до творчого самовираження, незалежності, взаємодії з іншими людьми та розвитку емоційної стійкості.

Методика «Діагностика спрямованості особистості» Б. Баса (опитувальник Смекала-Кучера) оцінює три типи спрямованості: орієнтація на себе, на взаємодію з іншими, і на виконання конкретних завдань. Респонденти повинні вибрати найбільш відповідні варіанти відповідей, що дозволяє виявити, наскільки особистість орієнтована на власні потреби, соціальні відносини або на професійну діяльність.

Результати кореляційного аналізу показали, що між методиками «Соціальний інтелект» та «Методикою діагностики спрямованості особистості», а також між «Соціальним інтелектом» і тестом на самоактуалізацію є високий рівень кореляції (коефіцієнти Спірмена складають

0,79 і 0,76 відповідно). Це вказує на те, що всі методики є валідними і ефективними для дослідження взаємозв'язку між соціальною зрілістю, самоактуалізацією та спрямованістю особистості.

Загалом, ці методики дозволяють комплексно оцінити різні аспекти особистісного розвитку майбутніх практичних психологів, зокрема їхню здатність до самопізнання, творчої діяльності та соціальної адаптації.

Кількісна обробка результатів показала, що більшість респондентів мають рівень розвитку соціального інтелекту, який знаходиться на рівні нижче середнього або середнього. Водночас, рівні розвитку соціального інтелекту, що відповідають категоріям низького, високого або вище середнього, не були виявлені (рис. 2.1).

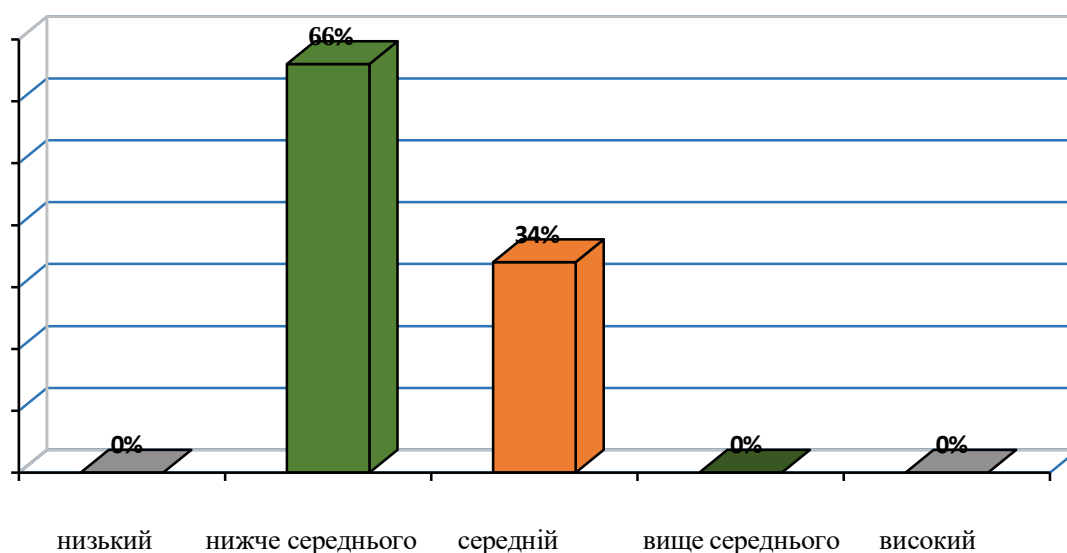

Рис. 2.1. Рівні розвитку соціального інтелекту

Якісний аналіз структури соціального інтелекту показав, що більшість досліджуваних (68%, 56% і 56% відповідно) володіють середнім рівнем розвитку таких навичок, як передбачення наслідків поведінки на основі аналізу реальних ситуацій спілкування, оцінка емоційного стану, почуттів і намірів інших людей через їх невербальні прояви, а також розпізнавання структури міжособистісних ситуацій у динаміці. Проте уміння відчувати характер і особливості взаємостосунків людей (зокрема здатність правильно і

швидко інтерпретувати вербальну експресію) є менш вираженим: у 33% респондентів цей рівень розвитку виявився нижчим за середній, що вказує на необхідність подальшого розвитку і вдосконалення цих навичок. Крім того, більшість студентів (67%) стикаються з труднощами у розпізнаванні різних значень, які можуть набувати однакові вербальні вирази залежно від контексту взаємодії і соціальних відносин, що також вимагає додаткової уваги і практики для покращення цих вмінь.

За допомогою опитувальника САМОАЛ було проведено діагностику рівня розвитку самоактуалізації серед досліджуваних, а також визначено якісні показники розвитку самоактуалізації за різними шкалами (рис. 2.2.).

Аналіз отриманих даних показав, що більшість респондентів мають середній рівень розвитку самоактуалізації. Лише 7% осіб виявилися з низьким рівнем цього показника, що свідчить про обмежену здатність до реалізації свого потенціалу в різних аспектах життя. Водночас, 13% учасників дослідження мають високий рівень самоактуалізації, що вказує на їх здатність до глибокої самореалізації та розвитку особистих якостей.

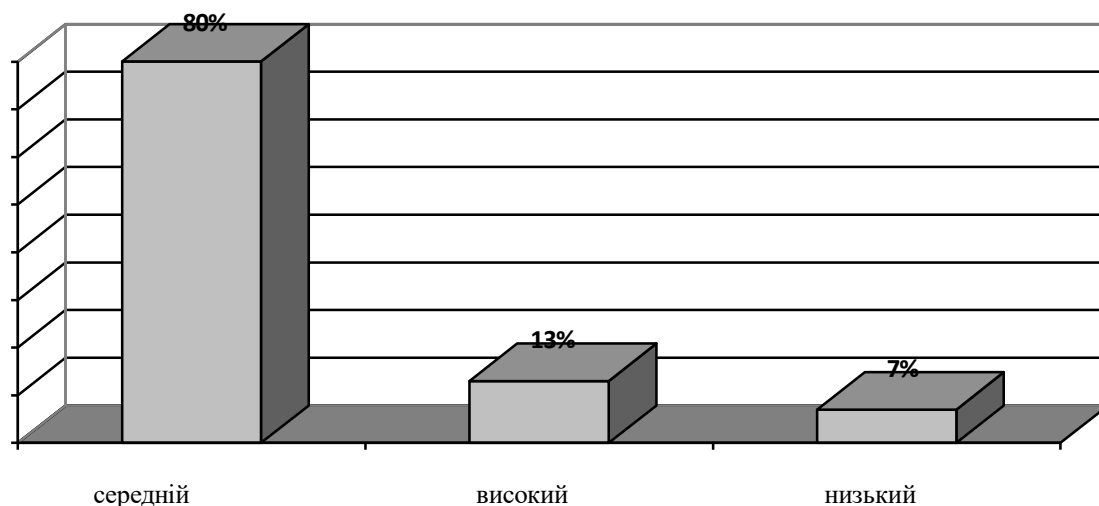

Рис. 2. 2. Рівні розвитку самоактуалізації досліджуваних

Згідно з результатами дослідження, більшість студентів перебувають на шляху самоактуалізації, що дозволяє стверджувати, що їх особистості мають

ряд характеристик, притаманних самоактуалізованим особам, відповідно до теорії А. Маслоу. Такими особливостями є:

1. **Прийняття реальності та ставлення до неї** – студенти схильні приймати реальність у всій її повноті, що свідчить про гармонійне сприйняття світу без надмірного ідеалізування чи ігнорування труднощів.
2. **Прийняття себе та інших** – більшість студентів здатні приймати себе і навколишніх, що сприяє розвитку відкритих та здорових міжособистісних відносин.
3. **Професійна захопленість** – більшість студентів проявляють активний інтерес і захоплення своєю професією, що є важливим аспектом самоактуалізації.
4. **Автономність та незалежність** – студенти мають схильність до самостійності, виражаючи свою незалежність у діях і думках, не сприймаючи беззастережно соціальний тиск.
5. **Розуміння інших людей** – здатність розуміти і співчувати іншим є важливим аспектом їх розвитку.

Подальший аналіз виявив, що:

- **Схильність жити справжнім моментом** – більшість студентів характеризуються помірною вираженістю цієї властивості, що вказує на здатність оцінювати важливість «тут і зараз» і насолоджуватися поточними моментами життя.
- **Ціннісні орієнтації** – високий рівень вираженості орієнтації на такі цінності, як істина, добро, краса, досконалість та справедливість, що свідчить про прагнення студентів до гармонії і самореалізації в житті.
- **Позитивне ставлення до природи людини** – більшість студентів виявляють схильність до сприйняття людини в цілому як позитивної, що є основою для встановлення гармонійних і довірливих відносин.

- **Потреба в пізнанні та нових враженнях** – студенти проявляють помірну потребу в пізнанні нових ідей, що не завжди пов’язане з прагненням до задоволення особистих потреб, а більше з інтересом до нових знань.
- **Креативність та творчий підхід до життя** – на середньому рівні вираженості студенти проявляють прагнення до творчості, шукаючи нові рішення для проблемних ситуацій, розвиваючи свої здібності та інтереси.
- **Автономність** – студенти демонструють середній рівень автономії, деякі прагнуть до незалежності у своїх поглядах і діях, одночасно враховуючи соціальні норми.
- **Спонтанність у поведінці** – помірно виражена здатність діяти природно та спонтанно в різних життєвих ситуаціях, що свідчить про відкритість до нових можливостей і готовність до змін.
- **Саморозуміння та самоприйняття** – студенти мають середній рівень саморозуміння, здатні контролювати свої бажання та емоції, орієнтуватися на внутрішні переконання, а також приймати себе з усіма сильними та слабкими сторонами.
- **Контактність і гнучкість у спілкуванні** – значна частина студентів має знижені показники щодо встановлення міцних і гармонійних відносин з оточуючими, що вказує на потребу розвитку комунікативних навичок і адаптації до різних соціальних ситуацій.

Загалом, студентам притаманні різноманітні рівні розвитку самоактуалізації, з тенденцією до середнього рівня, що вказує на потенціал для подальшого розвитку і самореалізації в різних сферах життя.

Застосування методики діагностики спрямованості особистості за Б. Басом дозволило визначити основні напрями особистісної спрямованості серед студентів. В результаті кількісного аналізу було встановлено, що найбільш поширеними є спрямованість на взаємодію та спілкування, а також ділова спрямованість. Ці результати є цілком закономірними для студентів, які

навчаються в професіях типу «людина – людина», де комунікативні навички та здатність до ефективної взаємодії є ключовими для професійного успіху. За допомогою діагностики було виявлено, що більшість студентів орієнтовані на співпрацю і комунікацію, що свідчить про їхню схильність до роботи в команді, а також до побудови професійних відносин, орієнтованих на спільні цілі та досягнення результатів. Ці спрямованості дозволяють їм реалізовувати себе в професійних сферах, де важлива взаємодія з іншими людьми і ділова активність.

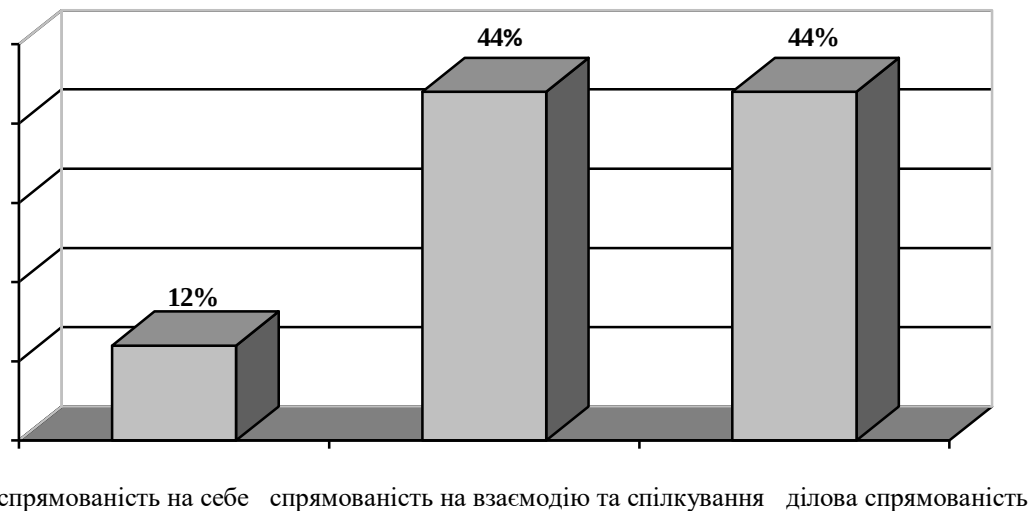

Рис. 2.3. Домінуючі типи спрямованості досліджуваних

Студенти, в яких домінує спрямованість на взаємодію та спілкування, зазвичай прагнуть будь-якими способами підтримувати відносини з іншими людьми. Вони орієнтовані на спільну діяльність, що інколи може негативно впливати на виконання конкретних завдань або надання ефективної допомоги. Їх поведінка часто спрямована на отримання соціального схвалення, і вони залежні від групи, відчуваючи потребу в емоційно близьких і прихильних відносинах з людьми.

Студенти, у яких переважає спрямованість на результат, мають високу зацікавленість у вирішенні ділових завдань, прагнуть виконувати свою роботу найкращим чином. Вони орієнтовані на ділову співпрацю і здатні відстоювати

свою думку в інтересах справи, що є корисним для досягнення спільних цілей.

Однак серед досліджуваних є невелика частина студентів, у яких переважає спрямованість на себе. Це включає орієнтацію на отримання прямої винагороди та задоволення особистих потреб без огляду на інтереси оточуючих, схильність до агресивності в досягненні статусу, владність, суперництво, дратівливість, тривожність і інтравертованість. Цей тип спрямованості є слабо вираженим, що вказує на позитивну тенденцію в професійному становленні практичних психологів.

Варто зазначити, що переважання цих стилів є типовим для професій соціономічного типу. Однак кожна з спрямованостей має свої плюси і мінуси, тому найбільш оптимальним є їх гармонійне поєднання.

Отже, можна констатувати, що для студентів цієї групи характерний високий рівень розвитку ціннісних орієнтацій, що свідчить про їхню відносну незалежність. У них розвинене прагнення до створення гармонійних міжособистісних відносин, неупередженість, доброзичливість, відкритість до нового досвіду та безоцінковість суджень. Вони також мають високу креативність і здатність адекватно сприймати свої недоліки та усвідомлювати свою зону розвитку.

Розвиненими є вміння передбачати наслідки поведінки на основі аналізу реальних ситуацій, оцінювати почуття і наміри людей через їх невербальні прояви, а також розпізнавати структуру міжособистісних ситуацій, що є важливими навичками для психологів як спеціалістів і особистостей.

Натомість потребують розвитку уміння відчувати характер і особливості взаємостосунків людей, зокрема здатність правильно і швидко інтерпретувати мовну експресію. Значна частина студентів має низький рівень контактності та гнучкості в спілкуванні, знижені здібності до встановлення міцних, доброзичливих відносин з іншими, а також до адекватного самовираження і автентичної взаємодії з оточуючими.

2.2. Напрямки та умови розвитку соціальної зрілості студентів-психологів

Процес формування соціальної зрілості характеризується гуманістичним, аксіологічним, креативним і рефлексивним підходами, які сприяють саморозкриттю, самовизначенню, саморозвитку, самовияву та соціалізації особистості. Це включає розвиток самостійності, ініціативності, лідерських якостей, засвоєння позитивних соціальних стереотипів та алгоритмів поведінки, а також участь у суспільно значущій діяльності, вирішення професійних завдань, підвищення соціального статусу та розвиток професійної орієнтації.

Зміст формування соціальної компетентності у студентів-психологів полягає в створенні активної життєвої позиції, де навчання і виховання мають сприяти розвитку соціально важливих навичок, таких як аналіз власних і чужих дій, прийняття рішень, розуміння значення знань для професійної діяльності та необхідність їх постійного вдосконалення. Це дозволяє забезпечити єдність соціального та професійного розвитку, а також підготувати студентів до вирішення професійних завдань. Реалізація цього процесу здійснюється через формування соціальної зрілості, а також розвиток регуляції, творчої діяльності та саморегуляції у студентів.

Успіх формування соціальної компетентності майбутніх психологів значною мірою залежить від правильно обраних методологічних підходів і ефективності їх впровадження в педагогічну практику. На цей процес впливають як соціальні, так і особистісні чинники. До соціальних факторів можна віднести соціально-економічну ситуацію, навчальне середовище, норми та правила поведінки, традиції, організацію дозвілля студентів, залучення їх до волонтерської роботи та інші аспекти.

Особливості формування соціальної зрілості студентів у навчально-виховному середовищі вищого навчального закладу базуються на загальному

розумінні цього процесу та інтеграції його складових у єдину концепцію. Це є важливим як для визначення цілей формування соціальної зрілості, так і для виявлення основних напрямків педагогічної діяльності, через які ці цілі будуть досягатися.

В ході навчально-виховного процесу соціальна зрілість студента-психолога формується завдяки цілеспрямованій, науково обґрунтованій та системній педагогічній роботі, яка спрямована на ефективне соціальне становлення особистості та її активну трансформацію у суб'єкта соціального розвитку, як самого себе, так і суспільства. У процесі реалізації навчально-виховного процесу створюються умови для гармонізації соціального та індивідуального аспектів у розвитку особистості, її соціального становлення та інтеграції в соціум.

Інтенсивний соціальний розвиток студентської молоді забезпечується через навчальну, виховну, пізнавальну та творчу діяльність. Особистісні чинники включають загальну культуру, цінності, психологічну корекцію, рівень розвитку соціального інтелекту, особистісні установки студента, його соціальну активність, а також процеси самовиховання і самоосвіти.

Значення самовиховання для розвитку соціальної зрілості студентів-психологів полягає в його безперервності та необхідності адаптації до соціальних умов і загальної ситуації розвитку суспільства. Це робить основною метою формування у студентів потреби та вмінь здійснювати розвивальний вплив на власну особистість.

Самовиховання має специфіку, оскільки воно в значній мірі залежить від індивідуальних особливостей людини, її нахилів і потреб. Воно відіграє ключову роль у розвитку соціальної компетентності студентів-психологів, оскільки соціально компетентна поведінка передбачає активізацію компенсаторних механізмів.

Одним із важливих елементів самовиховання є активна самостійна робота студентів, орієнтована на здобуття знань, навичок і вмінь для соціально компетентної поведінки. Рівень розвитку цих навичок значною мірою впливає

на ефективність соціальної зрілості студентів, а також на їх подальше удосконалення після завершення навчання у вищому навчальному закладі.

Формування соціальної активності, відповідальності, толерантності та альтруїзму за допомогою цілеспрямованої педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі, на наш погляд, сприяє розвитку соціальної зрілості особистості.

Соціальна зрілість є важливим аспектом успішної професійної діяльності психолога, і вона найбільш ефективно формується в навчальному середовищі вузу, де є можливість здійснювати основні напрямки, функції та види діяльності практичного психолога.

Ефективність навчально-виховної роботи реалізується в педагогічному середовищі, яке дозволяє виявляти вже сформовані ознаки соціальної зрілості та стимулює подальший її розвиток.

Основні напрямки цієї діяльності здійснюються як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях. Це є важливим, оскільки таке поєднання дозволяє розширювати соціальні контакти в процесі навчання та виховання студентів. Проте ці контакти відбираються та спрямовуються відповідно до конкретних навчальних і виховних цілей – формування соціальної зрілості.

Організація навчально-виховної роботи у вузі залежить від зовнішніх чинників, оскільки університет є відкритою організацією, що має можливості для співпраці з державними, суспільними та громадськими установами, такими як центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кризові та психологічні центри, загальноосвітні заклади тощо.

Педагогічна діяльність на внутрішньому рівні навчального закладу здійснюється з урахуванням функцій вищого навчального закладу та виховних сфер, які мають вагомий вплив на формування соціальної зрілості особистості психолога. Це забезпечує ефективне планування цілей та напрямків педагогічної роботи, спрямованих на розвиток цієї якості.

Соціальна зрілість студента-психолога формується через цілісне і взаємозв'язане навчально-виховне середовище, яке включає навчання, виховання, самоврядування, дозвілля, громадську активність, традиції, волонтерство тощо. Ці компоненти разом створюють умови для розвитку соціальної компетентності студентів.

Ми пропонуємо поетапний підхід до формування соціальної зрілості студентів спеціальності «практична психологія», який включає три основні етапи.

1. **Організаційно-діагностичний етап** – на цьому етапі чітко визначаються мета і завдання процесу формування соціальної зрілості, обґрунтовуються методологічні підходи, розробляються програми та інструменти для експериментального дослідження. Включає визначення досліджуваних понять, вибір методик, створення анкет, розробку критеріїв та показників соціальної зрілості, а також проведення початкового дослідження.
2. **Діяльнісно-практичний етап** – цей етап є основним у формуванні соціальної зрілості і включає модифікацію навчально-виховної роботи через введення спецкурсу «Формування соціальної зрілості майбутнього практичного психолога». Також на цьому етапі організовуються виховні заходи, спрямовані на розвиток соціальної зрілості, залучення студентів до волонтерства, формування соціального інтелекту та досвіду через психологічну практику. Також проводяться проекти, майстер-класи, індивідуальні плани навчання та участь у науково-дослідній діяльності.
3. **Результативний етап** – цей етап передбачає проведення моніторингу сформованості соціальної зрілості у студентів, аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи, порівняння мети та завдань, а також визначення подальших напрямів досліджень.

Досягнення мети, виконання завдань та реалізація процесу формування соціальної зрілості студентів відбувається завдяки використанню

різноманітних методів, засобів і форм, які є складовими особистісно орієнтованих технологій педагогічної діяльності.

Для ефективного формування соціальної зрілості студентів-психологів важливо обирати такі методи і форми роботи, які максимально сприяють їхньому соціальному вдосконаленню, розвитку життєвого самовизначення, людяності, толерантності, поваги до інших, а також бажанню бути активними учасниками суспільних процесів.

Зміни в пріоритетах сучасної освіти зумовили перехід до педагогіки партнерства, співробітництва та співтворчості, що включає суб'єкт-суб'єктні стосунки між викладачами та студентами. Сучасний викладач має виконувати роль не лише джерела знань та контролера, але й організатора самостійної пізнавальної діяльності студентів, їхнього консультанта та помічника.

Активне залучення молоді до пізнавального процесу, застосування знань на практиці та співпраця під час вирішення різних завдань сприяє використанню інтерактивних методів навчання, які актуалізують мотивацію діяльності, стимулюють активність та формують стійкі мотиви і цінності, що лежать в основі соціальної зрілості.

Для ефективного формування соціальної зрілості важливим є впровадження таких інтерактивних методів, як дискусії, дебати, «Мозкова атака», метод проєктів, кейс-методи, соціально-психологічні тренінги, а також традиційні методи навчання.

Структурним елементом моделі формування соціальної компетентності є визначення основних функцій, таких як інформаційно-пізнавальна, адаптивна, прогностична, комунікативна, рефлексивна, поведінкова та діяльнісна. Це теоретичне обґрунтування, яке дозволяє визначити критерії та рівні сформованості соціальної зрілості та допомагає у розробці комплексу педагогічних умов для її розвитку.

Формуванню соціальної зрілості майбутнього психолога сприяють такі взаємопов'язані педагогічні умови: зміна змісту навчально-виховного процесу

для усвідомленого засвоєння соціальних знань, формування системи цінностей і навичок соціальної взаємодії, конструктивного спілкування, збагачення досвіду та адекватної соціально-компетентної поведінки; використання ефективних методів та форм навчально-виховної роботи, які забезпечують суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників педагогічного процесу для розвитку соціальної зрілості, комунікативної толерантності, емпатії, рефлексії, соціальної активності та здатності до саморегуляції; ефективне управління формуванням соціальної компетентності студентів-психологів з боку соціально компетентних викладачів.

Кожен із компонентів цієї моделі є самостійним, але в межах системи він набуває нових значень завдяки взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників. Це підтверджує думку, що особистість, розвиваючи певні здатності в змінних ситуаціях, набуває чіткої соціальної орієнтації, що формує її самостійність і визначеність.

Зрілий юнацький вік є найбільш сприятливим для формування соціально активної, самостійної й відповідальної особистості. Формування соціальної зрілості студентів залежить від закономірностей навчально-виховного процесу та змісту професійної підготовки майбутніх психологів.

У підсумку, формування соціальної зрілості студентів-психологів має враховувати їх досвід, вікові та індивідуально-психологічні особливості, а також специфіку майбутньої професійної діяльності. Найвищий рівень мотивації до успішної соціальної взаємодії виникає, коли соціальна зрілість стає важливою цінністю для особистості.

Висновок до розділу 2

Нами було проведено експериментальне дослідження з метою оцінки рівня розвитку соціальної зрілості, її структурних компонентів, рівня індивідуальної самореалізації та пріоритетних типів особистісної спрямованості майбутніх практичних психологів. Для цього були використані методики: тест «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда, опитувальник визначення рівня самореалізації особистості (САМОАЛ), а також методика діагностики спрямованості особистості. Б. Баса (опитувальник Смекаля-Кучера).

Після розрахунку коефіцієнта рангової кореляції Спірмена між різними методами виявили стійкий зв'язок між ними, що підтверджує валідність використаних інструментів.

Аналіз результатів нашого дослідження, який включав кількісні та якісні аспекти, виявив наступне:

Студенти – майбутні психологи-практики, характеризуються високим ступенем розвитку ціннісних орієнтацій, що виявляється у їх відносній самостійності. Вони прагнуть побудувати гармонійні міжособистісні стосунки, характерні для психологів, які працюють у соціально активному середовищі. Доброта, справедливість і відкритість до нового досвіду є важливими аспектами ваших особистісних рис.

Більшість із цих студентів мають високий рівень креативності та здатні адекватно оцінювати власні недоліки. Вони усвідомлюють свою зону розвитку, важливу для майбутньої професійної діяльності психолога, який повинен бути самокритичним і здатним до вдосконалення.

Здатність передбачати наслідки поведінки розвивається на основі аналізу реальних ситуацій спілкування, оцінки станів, почуттів і намірів людей за їх невербальними проявами. Це необхідно психологу, якому

необхідно розуміти структуру міжособистісних ситуацій і керувати динамікою спілкування.

Студенти продемонстрували переважну спрямованість на взаємодію та спілкування, а також бізнес. Ви відкриті до співпраці та бажаєте будувати продуктивні стосунки з колегами.

Проте значна частина студентів демонструє низький рівень розвитку у таких важливих аспектах, як контактність, гнучкість у спілкуванні та здатність будувати міцні та дбайливі стосунки. Також була знижена здатність виражати себе належним чином, автентично взаємодіяти та саморозкриватися в процесі спілкування. Це говорить про необхідність додаткової роботи для розвитку цих важливих аспектів соціальної зрілості.

На основі цих результатів ми розробили рекомендації та методичні рекомендації щодо розвитку соціальної зрілості студентів курсу «Практична психологія», приділивши особливу увагу таким елементам:

Пропонується виділити три основні етапи цього процесу.

Перший крок: Організаційна діагностика, яка полягає у визначенні мети і завдань формування соціальної зрілості, обґрунтуванні методичних підходів і розробці програми та інструментарію експериментального дослідження.

Другий крок: Діяльно-практична, яка передбачає впровадження в навчальний процес спецкурсу «Підготовка соціальної зрілості майбутнього практичного психолога».

Крок третій: Ефективний, що включає моніторинг становлення соціальної зрілості, аналіз результатів досліджень та визначення напрямів подальшого вдосконалення.

Методика формування соціальної зрілості: Для досягнення цієї мети слід використовувати різноманітні інтерактивні методи навчання, включаючи телевізійні ток-шоу, дискусії, дебати, методи мозкового штурму, методи проєктів, кейс-методи та навчання з соціальної психології, а також традиційні методи. розвиток критичного мислення, взаємодії та самопізнання учнів.

У цілому результати дослідження підтверджують значний потенціал студентів у розвитку соціальної зрілості, але підкреслюють необхідність систематичної та прогресивної роботи з удосконалення деяких важливих аспектів їхньої соціальної взаємодії та комунікативних навичок.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

3.1. Соціально-психологічний тренінг як технологія формування соціальної зрілості майбутніх практичних психологів

Формуючи та розвиваючи соціальну зрілість майбутніх практичних психологів, важливо враховувати, що навчальний процес у закладах вищої освіти має бути спрямований на активне залучення студентів до оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками. Це досягається шляхом застосування низки психологічних підходів і методів, які стимулюють професійну орієнтацію та особистісний розвиток.

Зокрема, важливо використовувати такі форми роботи, як соціально-психологічні тренінги (СПТ), що допомагають розвивати комунікативні навички, емоційну компетентність та здатність до ефективної взаємодії. Також значну роль відіграють тренінги професійного і особистісного зростання, спрямовані на формування у студентів здатності до саморефлексії, адаптивності, відповідальності та соціальної інтеграції. Ці методи створюють умови для активізації ключових структур особистості майбутнього фахівця, таких як професійна мотивація, емпатія, стійкість до стресу та готовність до вирішення складних професійних завдань [19, с. 311].

Таким чином, використання інтегрованого підходу, що поєднує теоретичну підготовку та практичні тренінги, є невід'ємною умовою розвитку соціальної зрілості майбутніх практичних психологів і їхньої готовності до ефективної професійної діяльності.

Участь у тренінгових групах надає студентам унікальну можливість не лише здобути необхідні психологічні знання, а й глибше зрозуміти власну

особистість, її сильні та слабкі сторони. Завдяки таким практикам майбутні фахівці розвивають здатність до самопізнання, що є основою для формування позитивного ставлення до себе, своїх можливостей і життя загалом.

Під час роботи в тренінгових групах студенти отримують досвід рефлексії власної поведінки, що сприяє вдосконаленню навичок аналізу своїх дій, емоцій та реакцій у різних ситуаціях. Це, своєю чергою, допомагає краще розуміти мотиви інших людей, формувати більш глибокі та довірливі міжособистісні стосунки. Окрім того, тренінги слугують майданчиком для розвитку навичок підтримки та допомоги як собі, так і оточенню, що є важливим компонентом професійної діяльності психолога [17, с. 122].

Участь у тренінгових групах не лише сприяє зростанню емоційної зрілості та усвідомленості студентів, але й забезпечує розвиток ключових компетентностей, необхідних для ефективної роботи з людьми у професійній сфері.

Сучасні дослідники використовують різноманітні підходи та методи соціально-психологічного тренінгу (СПТ), але їх робота базується на низці спільних принципів. Передусім це акцент на груповому впливі, який відіграє важливу роль у навчальному процесі. Групова взаємодія створює умови для обміну досвідом, отримання зворотного зв'язку та формування нових поведінкових моделей. СПТ передбачає активну участь кожного учасника, яка реалізується через виконання спеціальних вправ, практичних завдань та включення до групових дискусій. Особливістю тренінгів є створення ситуацій, у яких учасники мають самотійно шукати вирішення проблем, розвиваючи критичне мислення, креативність та відповідальність.

У процесі тренінгів поєднуються інтелектуальні та емоційні аспекти роботи, що забезпечує цілісний вплив на особистість. СПТ не лише допомагає опанувати нові знання, але й сприяє формуванню практичних навичок, засвоєнню ефективних психологічних прийомів і моделей поведінки. Важливою особливістю такого навчання є активна роль учасника. Навчання

відбувається через практичне проживання, переживання та засвоєння особистого досвіду. Це дозволяє глибоко інтегрувати отримані знання та навички у власну поведінку.

СПТ спрямований на розвиток ключових комунікативних компетенцій. Учасники вчаться ефективно підтримувати діалог, активно слухати, емоційно налаштовуватися на партнера та враховувати його психологічний стан.

Тренінг розвиває здатність до прогнозування і моделювання розвитку комунікативних ситуацій, допомагаючи обирати найбільш ефективні стратегії спілкування. Також учасники набувають навичок використання соціально-психологічних особливостей спілкування для досягнення стратегічних цілей у взаємодії.

Загалом СПТ є унікальним інструментом, який поєднує навчання, розвиток і самовдосконалення, забезпечуючи всебічну підготовку учасників до успішної соціальної та професійної взаємодії.

Соціально-психологічний тренінг (СПТ) є ефективною формою підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності. Він орієнтований не лише на оволодіння соціально-психологічними знаннями, а й на розвиток ключових професійних та особистісних компетенцій. Учасники тренінгу набувають комунікативних здібностей, вдосконалюють рефлексивні й перцептивні навички, що допомагає їм аналізувати як власну поведінку та стан, так і дії та емоції інших членів групи. Це сприяє формуванню адекватного сприйняття себе та оточення, що є необхідною складовою професійної ефективності.

Під час тренінгу виробляються, уточнюються та коригуються норми особистісної поведінки та міжособистісної взаємодії. Учасники навчаються гнучко реагувати на різні ситуації, адаптуватися до змінних умов та групових динамік. Така підготовка забезпечує формування соціальної та професійної мобільності, що дозволяє фахівцям легко інтегруватися в сучасні реалії суспільства, освіти та конкретної професійної діяльності. Крім того, учасники накопичують власний практичний досвід, який стає базою для їхньої подальшої професійної самореалізації.

СПТ має низку відмінних рис, що роблять його значно ефективнішим порівняно з традиційними методами навчання.

1. **Формування установок і мотиваційних структур.** Тренінг не обмежується лише передаванням знань та відпрацюванням навичок. Він спрямований на зміну установок, формування стійкої мотивації та переосмислення ставлення учасників до себе, оточення й професійної діяльності.
2. **Максимальна наближеність до реальних умов.** Використання різноманітних методичних засобів дозволяє моделювати професійні ситуації, які є близькими до реальності. Це забезпечує системний розвиток професійних якостей і водночас враховує унікальність кожного учасника.
3. **Практика на основі професійних моделей.** У тренінгу учасники працюють безпосередньо на моделях конкретної професійної діяльності. Це сприяє не лише засвоєнню теоретичних знань, а й отриманню практичного досвіду, який є цінним у майбутній роботі.
4. **Емоційне переживання досвіду.** Знання та навички, отримані під час тренінгу, засвоюються на особистісному рівні, завдяки їхньому «проживанню» та емоційному забарвленню. Такий досвід є значно більш стійким і легше переноситься в реальне життя порівняно з інформацією, отриманою через традиційні лекційні методи.

СПТ базується на активній взаємодії учасників у груповому контексті, що сприяє формуванню феноменів лідерства, групових норм та соціальної згуртованості. У процесі групової роботи відбувається активна взаємодія з середовищем, яка стимулює розвиток мотиваційної сфери особистості та забезпечує включення учасників у процес самовдосконалення.

Завдяки специфічним особливостям СПТ здобуті знання, навички, зміни в Я-концепції, ставленні та установках мають високу стійкість і генералізованість. Це дозволяє учасникам застосовувати їх у широкому

спектрі ситуацій, забезпечуючи професійну гнучкість та здатність адаптуватися до нових викликів.

Інтеграція знань, умінь, навичок, установок і особливостей психічних процесів, набутих під час соціально-психологічного тренінгу (СПТ), є важливою характеристикою його ефективності. Така полімодальна представленість у пам'яті учасників дозволяє забезпечити міцний зв'язок між теорією та практикою, що сприяє перенесенню результатів тренінгу в реальні умови професійної діяльності. Цей процес також підвищує стійкість майбутнього фахівця до впливів середовища та дозволяє зберегти й ефективно використовувати отримані знання й навички, навіть у ситуаціях, які потребують адаптації до змін. Зміни, які відбуваються на індивідуальному, суб'єктному й особистісному рівнях, закладають основу для професійного й особистісного зростання.

Науковці наголошують, що СПТ є одним із найефективніших методів підготовки майбутніх фахівців, оскільки він спрямований на об'єктивацію їхньої поведінки та діяльності. Це означає, що учасники отримують можливість не лише засвоїти нові знання, а й усвідомити, як їхні дії та поведінка сприймаються оточенням, і як ці дії впливають на досягнення поставлених цілей. Головним механізмом, який забезпечує цей процес, є зворотний зв'язок.

Особливістю СПТ є те, що зворотний зв'язок у тренінговому форматі є безпосереднім і оперативним. На відміну від традиційних методів навчання, де оцінка знань і навичок, а також їх вплив на професійну діяльність зазвичай віддалені в часі, у тренінгу учасники отримують негайний відгук на свої дії та результати. Це дозволяє миттєво співвіднести нову інформацію з практикою, аналізувати її ефективність і коригувати поведінку відповідно до отриманих висновків.

Наприклад, у тренінговій групі учасники можуть одразу бачити реакцію інших членів на власну поведінку чи виконання завдань, що сприяє формуванню усвідомлення сильних і слабких сторін. Така безпосередня

рефлексія дозволяє майбутнім фахівцям ідентифікувати недоліки своїх знань, умінь і навичок, а також відразу почати працювати над їх виправленням.

Крім того, зворотний зв'язок під час СПТ має не лише інформаційний, а й емоційний компонент. Він допомагає учасникам глибше усвідомити власні установки та ставлення до професійної діяльності, розвинути емоційну чутливість і здатність до емпатії. Завдяки цьому майбутні спеціалісти не тільки освоюють технічні аспекти своєї професії, але й формують комплексну картину своєї ролі в соціальних і професійних взаємодіях.

Таким чином, СПТ створює унікальні умови для всебічного розвитку особистості, формуючи в майбутніх фахівців здатність до рефлексії, адаптації та постійного вдосконалення в умовах сучасного професійного середовища.

Соціально-психологічний тренінг (СПТ) характеризується можливістю досягнення низки позитивних результатів завдяки організації якісного й ефективного зворотного зв'язку. Це є важливим компонентом тренінгового процесу, оскільки дозволяє учасникам усвідомити вплив своїх дій і рішень як на власний розвиток, так і на взаємодію з іншими учасниками групи. Зворотний зв'язок у СПТ не лише підтримує динаміку групової роботи, але й створює умови для глибокого аналізу, рефлексії та корекції поведінки, що сприяє закріпленню позитивних змін.

Серед ключових ефектів, яких можна досягти завдяки якісному зворотному зв'язку, виділяють:

- 1. Модифікація мотивації учасників:** Завдяки збалансованій демонстрації успіхів і невдач учасників тренінгу формується більш стійка й конструктивна мотивація до особистісного й професійного зростання. Позитивне підкріплення успіхів підвищує впевненість у власних силах, тоді як аналіз недоліків дозволяє визначити напрями для вдосконалення без втрати мотивації. Це сприяє розвитку навичок самоконтролю та цілеспрямованості.

2. Об'єктивація поведінки й діяльності: Учасники отримують можливість усвідомити та проаналізувати власну поведінку через призму зворотного зв'язку. Це дозволяє засвоїти нові моделі управління власною поведінкою, що є надзвичайно важливим для майбутньої професійної діяльності. Взаємодія в групі також допомагає виявити невидимі для самого учасника аспекти його дій, що сприяє глибшому розумінню себе й свого впливу на інших.

3. Оперативність і варіативність зворотного зв'язку: На відміну від традиційних методів навчання, СПТ надає можливість негайного отримання відгуків про свою поведінку та дії. Цей зворотний зв'язок може бути повторений у різних варіантах, що дозволяє учасникам експериментувати з новими моделями поведінки, адаптувати їх і закріплювати найбільш ефективні підходи.

Однією з особливостей тренінгу є його високий рівень переносу результатів у реальний професійний контекст. Це означає, що знання, уміння й навички, набуті під час тренінгу, активно використовуються учасниками в їхній практичній діяльності. Механізм переносу базується не лише на специфіці тренінгового середовища, яке моделює реальні умови, а й на якісному зворотному зв'язку, що формує стійкі поведінкові патерни.

Зворотний зв'язок у тренінгу, завдяки своїй оперативності, достовірності та адаптивності, слугує потужним інструментом для особистісного й професійного розвитку учасників. Він дозволяє ефективно поєднувати теоретичну базу з практичною реалізацією, сприяє розвитку гнучкості й адаптивності, а також забезпечує закріплення отриманих знань і навичок у пам'яті, роблячи їх доступними для застосування у найрізноманітніших професійних ситуаціях.

Організація навчального процесу у формі соціально-психологічного тренінгу ґрунтується на специфічних принципах, які забезпечують ефективність цього методу. Основними з них є:

1. Принцип активності. Цей принцип орієнтований на залучення учасників до інтерактивних процедур, що активізують їхню діяльність. Такі процедури включають спеціально розроблені вправи, рольові ігри, аналіз ситуацій, а також спостереження за поведінкою інших учасників відповідно до заданої схеми. Завдяки активній участі учасники не лише засвоюють нові знання, але й отримують практичний досвід, що сприяє формуванню професійних навичок.

2. Принцип дослідницької творчої позиції. Цей принцип спрямований на створення умов, у яких учасники можуть самостійно усвідомлювати й відкривати ідеї, закономірності, знання, відомі у психології, педагогіці або інших науках. Унікальність цього принципу полягає в акценті на розвиток здатності учасників виявляти власні особистісно-професійні ресурси, оцінювати їхні можливості та шукати шляхи для їх реалізації. Такий підхід сприяє не лише освоєнню нових концепцій, але й формуванню індивідуального підходу до вирішення завдань.

3. Принцип об'єктивації (усвідомлення) поведінки. Метою цього принципу є розвиток здатності учасників усвідомлювати свою поведінку та змінювати її. Під час тренінгу акцент робиться на переході від імпульсивної, стереотипної реакції до об'єктивованого підходу, що базується на аналізі власних дій і їхніх наслідків. Інструментом досягнення цього є зворотний зв'язок, який дозволяє учасникам оцінити ефективність своєї поведінки й скорегувати її відповідно до ситуації.

4. Принцип партнерського (суб'єкт-суб'єктного) спілкування. Цей принцип акцентує увагу на створенні в групі атмосфери довіри, взаєморозуміння та відкритості. Учасники взаємодіють на рівні суб'єктів, де враховуються їхні інтереси, почуття та переживання. Такий підхід забезпечує психологічну безпеку в групі, дозволяючи учасникам експериментувати з власною поведінкою без страху перед помилками.

5. Принцип кооперативної взаємодії. Цей принцип передбачає розподіл функцій між учасниками для досягнення спільних цілей. Важливим аспектом є використання продуктивного конфлікту – форми взаємодії, яка сприяє глибшому розумінню проблеми, розвитку критичного мислення, визнанню аргументів інших учасників і формуванню навичок кооперативної діяльності. Продуктивний конфлікт дозволяє розвинути здатність до співпраці та ефективного вирішення завдань у колективі.

Ці принципи сприяють комплексному розвитку учасників тренінгу, забезпечуючи інтеграцію знань, умінь і навичок, а також формування нових моделей поведінки. Вони створюють підґрунтя для глибокого засвоєння матеріалу та ефективного його переносу в реальну професійну діяльність.

Практичний потенціал психології надає можливість удосконалювати навички спілкування, а соціально-психологічний тренінг спрямований насамперед на розвиток особистості. Він сприяє формуванню ефективних комунікативних умінь, засвоєнню навичок як формального ділового спілкування (наприклад, провізорів), так і неформального, зміцненню впевненості в собі, зниженню рівня тривожності під час взаємодії з іншими, а також формуванню стійкої мотивації до саморозвитку.

Ефективність тренінгу та його успішність значною мірою залежать від багатьох чинників. Ключовими умовами є прагнення учасників до самовдосконалення, їх активна позиція, відкритість до нового досвіду та бажання підвищити рівень власної психологічної компетентності.

Соціально-психологічний тренінг передбачає дві основні фази: діагностичну та корекційну.

Діагностична фаза

На цьому етапі реалізуються такі завдання:

- аналіз і усвідомлення учасниками власних особистісних якостей, комунікативних особливостей, рівня соціальної компетентності;
- рефлексія власного стилю спілкування та поведінки;

- отримання зворотного зв'язку про те, як кожного учасника сприймають інші, зокрема його комунікативні здібності та вміння взаємодіяти з людьми.

Корекційна фаза

Цей етап спрямований на виправлення недоліків, визначених під час діагностики, та на окреслення шляхів вдосконалення психологічної компетентності учасників. Зокрема, відбувається формування й розвиток таких якостей, які закріплюють їхній статус у системі міжособистісних відносин і сприяють професійному зростанню. Корекційна фаза охоплює такі аспекти:

- **Розуміння інших людей:** розвиток здатності швидко й точно оцінювати психологічні особливості оточуючих, визначати їхні сильні та слабкі сторони, розуміти їхні настрої, думки та почуття.
- **Морально-комунікативні якості:** сприяння формуванню таких рис, як доброзичливість, повага до інших, емпатія, вміння бачити позитивне в людях, справедливість, тактовність, комунікабельність і доступність у спілкуванні.

Такий підхід не лише сприяє професійному розвитку учасників, але й допомагає вдосконалити їхню комунікативну, соціальну та моральну компетентність, що позитивно впливає на якість міжособистісної взаємодії та професійної діяльності.

Соціально-психологічний тренінг зазвичай організовується у групах чисельністю від 6 до 12 осіб і базується на ключовому принципі добровільності, що є обов'язковою умовою при формуванні групи. У процесі групової взаємодії відбувається визнання особистісних якостей кожного учасника, створюються партнерські відносини, а також формуються взаємоповага й взаєморозуміння. Це сприяє опануванню навичок ефективної комунікації, сприйняття й розуміння партнерів під час взаємодії [18, с. 96].

Процес формування навичок та отримання досвіду ґрунтується на активній участі всіх членів групи та кожного окремо. Основою такого підходу є принцип активності, який передбачає не лише засвоєння готових знань і прийомів, але й самостійне опрацювання найбільш дієвих методів спілкування та соціальної взаємодії.

Для досягнення цих цілей у тренінгу застосовуються різноманітні методи, такі як:

- ігрові техніки;
- групові дискусії;
- аналіз конкретних ситуацій;
- рольові ігри;
- вербальні та невербальні техніки.

Ці методи спрямовані на розвиток соціальної перцепції, а також на засвоєння теоретичних знань через їх безпосереднє застосування на практиці.

Застосування соціально-психологічного тренінгу сприяє створенню сприятливих умов для співпраці викладачів і студентів. Впровадження цього методу під час семінарів і практичних занять допомагає майбутнім практичним психологам розвивати комунікативні навички, ефективну міжособистісну взаємодію, а також вдосконалювати комунікативну, соціальну, моральну й життєву компетентність. Завдяки цікавій та доступній формі студенти опановують знання, необхідні для їх професійного розвитку.

Тому соціально-психологічний тренінг можна вважати сучасною технологією навчання, яка сприяє адаптації майбутніх практичних психологів до професійної діяльності.

Враховуючи окреслені напрямки розвитку соціальної зрілості майбутніх практичних психологів, соціально-психологічний тренінг був визначений як один із ключових методів розвитку соціальної зрілості студентів. У цьому контексті було розроблено тренінгову програму, спрямовану на:

- розвиток соціальної зрілості та її складових (комунікативної, соціальної, моральної й життєвої компетентностей);

- посилення професійного потенціалу студентів;
- формування адекватної самооцінки;
- вдосконалення навичок ефективної міжособистісної взаємодії.

Програма складається з п'яти занять, кожне з яких розраховане на групу із 10–12 учасників і триває 1 годину 20 хвилин. Кожне заняття має таку структуру:

1. **Вступна частина** – вправи для привітання, встановлення емоційного контакту й налаштування на роботу.
2. **Основна частина** – вправи, спрямовані на розвиток елементів соціальної зрілості.
3. **Заклучна частина** – вправи для рефлексії та отримання зворотного зв'язку від учасників.

Тематичний план тренінгової програми наведено в таблиці 3.1 (додаток Б) [61, 14, 56].

Таблиця 3. 1.

Тематичний план

/п	Зміст заняття	Тривалість
	<u>Заняття №1</u> <i>1 частина</i> Мета: розвиток соціально-комунікативних навичок, почуття власної значимості, створення атмосфери доброзичливості та відкритості. Матеріали: папір, кольорові олівці, фліп-чарт. 1. Вступ 2. Вправа «Знайомство» (4 хв.) 3. Вправа «Презентація імені» (4 хв.) 4. Вправа «Емоція» (8 хв.)	40 хв

	5. Вправа «Невербальна інсценізація» (4 хв.) 6. Вправа «Перетворення» (8 хв.) 7. Вправа «Відгадай» (7 хв.) 8. Вправа «Компліменти» (2 хв.) 9. Вправа - обговорення «Мої враження від заняття» (2 хв.).	
	Кава-брейк	5 хв
	<i>2 частина</i> Мета: розвиток соціально-комунікативних навичок, почуття власної значимості, формування адекватної самооцінки та способів ефективної взаємодії в колективі. Матеріали: папір, кольорові олівці. 1. Вправа «Силует» (10хв) 2. Вправа «Історія мого імені» (10хв) 3. Вправа «Ідентичність» (10хв) 4. Дискусія «Якою я бачу сучасну людину?» (5хв) 5. Вправа «Перший вчинок» (7хв) 6. Вправа «Посмішка по колу» (3хв)	40 хв

	<u>Заняття №2</u> <i>1 частина</i> Мета: розвиток соціально-комунікативних навичок, корекція ціннісних орієнтацій, формування адекватної самооцінки та способів ефективної взаємодії в колективі. Матеріали: папір, кольорові олівці, вирізки з журналів, банкноти номіналом 1 гривня, 5 гривень, монета номіналом 1 гривня. 1. Вправа «Супер-сумка» (10хв) 2. Інформаційне повідомлення «Що таке цінність?» (5хв) 3. Вправа «Зроби вибір» (4хв) 4. Вправа «Мої цінності» (10хв) 5. Казка про сонячного зайчика (8хв) 6. Вправа «Обговорення» (5хв.) 7. Вправа «Побажання» (3хв)	40 хв
--	--	-------

	Кава-брейк	5 хв
	<i>2 частина</i> Мета: розвиток соціально – комунікативних навичок, корекція ціннісних орієнтацій, формування адекватної самооцінки та вироблення способів ефективної взаємодії в колективі. Матеріали: папір, кольорові олівці. 1. Гра «Хто любить ?» (5хв) 2. Вправа «Діамант цінностей» (12 хв) 3. Вправа «Цінності та цілі» (12 хв) 4. Гра «Канат дружби» (8 хв) 5. Вправа «Продовжте речення»(3 хв)	40 хв
	<u>Заняття №3</u> <i>1 частина</i> Мета: реалізувати комунікативний потенціал особистості школяра, розвивати почуття індивідуальності, власної значущості, вміння взаємодіяти в колективі. Матеріали: папір, кольорові олівці. 1. Правила роботи групи (3 хв) 2. Вправа – розминка «Чий голос?» (5хв) 3. Гра «Комплімент» (6хв) 4. Вправа «Намисто гарних слів» (15хв) 5. Вправа «Поштова скринька» (8хв) 6. Вправа «Емоційна крапка» (3 хв)	40 хв
	Кава-брейк	5 хв

	<i>2 частина</i> Мета: розвивати культуру спілкування, компетентність у спілкуванні, толерантність, формувати способи ефективної взаємодії у колективі. Матеріали: аудіо запис фонової мелодії, картки з твердженнями, картки із завданнями 1. Вправа «Розминка» (4хв) 2. Вправа «Вислуховувати до кінця» (8хв) 3. Вправа «Завершення ситуацій» (8 хв) 4. Вправа «Зомбі» (7хв) 5. Вправа «Відома особистість» (8хв) 6. Підсумки заняття (3хв) 7. Вправа «Струм по колу» (2хв)	40 хв
--	---	-------

	<u>Заняття №4</u> <i>1 частина</i> Мета: вироблення навичок реалізації Матеріали: картки з незакінченими реченнями, фломастер ручки. 1. Вправа «Посмішка по колу. Побажання успіхів». (3 хв) 2. Вправа «Нав'язування станів» (12хв) 3. Гра «Асоціації» (10хв) 4. Вправа «Я в майбутньому» (8хв) 5. Вправа «Дерево» (5хв) 6. Обговорення результатів заняття (3хв) 7. Вправа «Струм по колу» (3хв)	40 хв
	Кава-брейк	5 хв
	<i>2 частина</i> Мета: розвиток соціально-комунікативного потенціалу особистості, формування і розвиток адекватної самооцінки, вміння виражати свій емоційний стан і вчитись розуміти стан інших. Матеріали: картки зі схематичним зображенням різних емоційних станів людей. 1. Вправа «Посмішка по колу. Побажання» (3 хв.) 2. Вправа «Вгадай емоцію» (5 хв.) 3. Гра «Подаруй мені те, що я хочу» (5 хв.) 4. Вправа «Вітаємось» (5 хв.) 5. Вправа «Контрабандисти» (10 хв.) 6. Вправа «Капітан Очевидність» (6 хв.) 7. Обмін враженнями (3хв)	40 хв

	8.Вправа «Посмішка по колу» (3хв)	
	<u>Заняття №5</u> <i>1 частина</i> Мета: розвиток комунікативних навичок, формування доброзичливих взаємин в групі та морального самоусвідомлення учасників. Матеріали: папір, олівці. 1. Вправа «Компліменти» (3 хв) 2. Вправа «Мій настрій сьогодні» (3 хв) 3. Вправа «Семеро з ложкою» (8хв)	40 хв

	4. Вправа «Я – чарівник» (5хв) 5. Вправа «Ким би я був в чарівній країні?» (6хв) 6. Вправа «Скажи мені, хто твій друг?» (7хв) 7. Вправа «Лист товаришу» (8хв) 8. Вправа «Мої враження від заняття» (3хв) 9. Вправа «Струм по колу» (3хв)	
	Кава-брейк	5 хв
	<i>2 частина</i> Мета: розвивати соціально-комунікативні навички, формувати адекватну самооцінку, ефективні способи взаємодії в колективі. 1. Вправа «Відгадай настрій» (5хв) 2. Вправа «Привіт, друже!» (6хв) 3. Ділова гра «Привітання і настрої» (7хв) 4. Вправа «Місток» (7хв) 5. Вправа «Гарні слова» (4 хв) 6. Вправа «Верба – тополя» (4 хв.) 7. Вправа – обговорення «Мої враження від заняття» (3 хв) 8. Підведення підсумків тренінгової роботи (4 хв)	40 хв

Ми організували два повноцінних заняття в рамках тренінгової програми, використовуючи окремі вправи з розробленого комплексу. У тренінгу брали участь 28 студентів четвертого курсу спеціальності «психологія», віком від 20 до 21 року.

Під час проведення тренінгових занять ми використовували слайдову презентацію, відеоматеріали та роздаткові матеріали. Студенти четвертого курсу спеціальності «психологія» активно брали участь у заняттях, з цікавістю долучалися до обговорень, рефлексували, а також надали позитивний зворотний зв'язок, оцінюючи результативність і доцільність проведеної тренінгової роботи.

3.2. Порівняльний аналіз результатів застосування соціально-психологічного тренінгу

Після впровадження елементів нашої тренінгової програми ми провели повторне дослідження, яке мало на меті оцінити рівень розвитку та сформованості соціальної зрілості, а також її структурні компоненти, зокрема пріоритетні аспекти особистісної спрямованості майбутніх практичних психологів. Результати, отримані в повторному дослідженні, ми порівняли з результатами початкового (констатуючого) експерименту.

Аналіз показав, що відбулося певне зрушення у розвитку соціального інтелекту серед учасників дослідження. Спостерігається збільшення кількості студентів, у яких домінує середній рівень соціального інтелекту, що зросло з 34% до 36%. Водночас, кількість студентів з рівнем соціального інтелекту, нижчим за середній, зменшилась з 66% до 64% (див. рис. 3.1). Це свідчить про позитивні зміни в розвитку соціальної зрілості учасників тренінгової програми, що вказує на ефективність проведеного тренінгу в контексті підвищення рівня соціального інтелекту студентів.

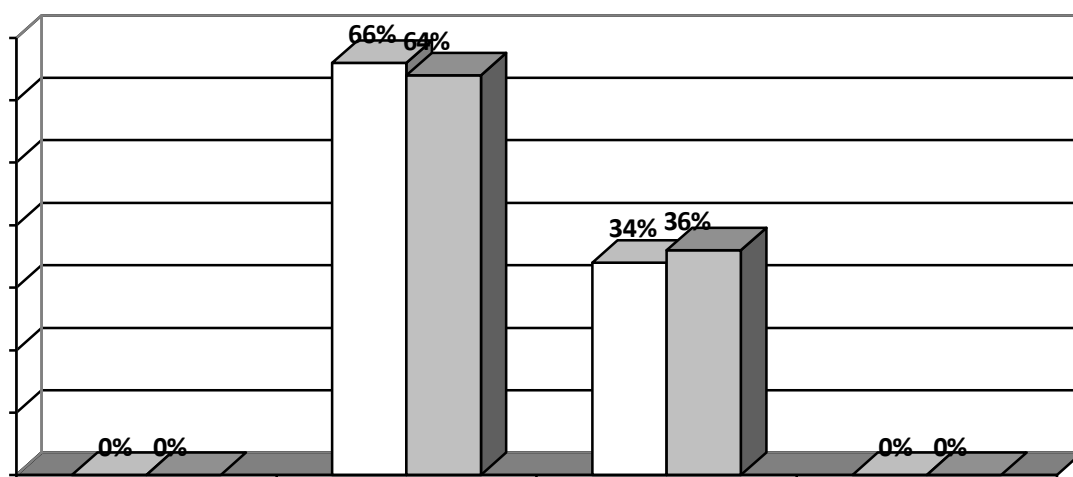

Рис. 3.1. Рівні розвитку соціального інтелекту до та після формуючого експерименту

Після проведення тренінгової програми зміни виявилися також у якісних характеристиках структури соціального інтелекту студентів. Уміння передбачати наслідки поведінки на основі аналізу реальних ситуацій спілкування залишилось на середньому рівні у більшості студентів, що складає 68% учасників дослідження, що свідчить про стабільність цієї навички.

Що стосується вміння оцінювати стани, почуття та наміри людей, спостереження за їх невербальними проявами показало позитивні зміни: кількість студентів, у яких це уміння розвинене на вище середньому рівні, зросла з 22% до 26%. Водночас, зменшилась кількість учасників з середнім рівнем розвитку цієї навички (з 56% до 52%). Це може свідчити про покращення здатності студентів точно інтерпретувати невербальні сигнали і ефективно взаємодіяти на основі цього аналізу.

Щодо уміння розпізнавати структуру міжособистісних ситуацій в динаміці, то у досліджуваних ця здатність залишилась на середньому рівні розвитку, адже 56% студентів продовжують демонструвати стабільність у цьому компоненті соціального інтелекту.

Найбільші зміни спостерігались у розвитку вміння відчувати характер і особливості взаєностосунків людей, зокрема в здатності правильно і швидко розуміти мовну експресію. До тренінгу більшість учасників мала низький рівень розвитку цієї навички (67%), але після тренінгу кількість студентів із середнім рівнем розвитку цієї здатності зросла з 11% до 17%. Одночасно зменшилась кількість студентів з рівнем нижче середнього (з 67% до 61%). Це вказує на те, що тренінг сприяв покращенню здатності студентів сприймати та інтерпретувати емоційні та соціальні сигнали, що є важливою складовою їх соціальної зрілості.

Отже, тренінг виявився ефективним у розвитку окремих компонентів соціального інтелекту, що в свою чергу позитивно вплинуло на соціальну зрілість учасників.

Порівняльний аналіз рівнів розвитку самоактуалізації студентів до та після тренінгової програми показав позитивні зміни в напрямку покращення цього показника. Зокрема, кількість студентів із низьким рівнем розвитку самоактуалізації зменшилася з 7% до 4%, що свідчить про зниження частки студентів, які мають труднощі в реалізації свого потенціалу та особистісному розвитку.

Водночас збільшилася кількість студентів з середнім рівнем розвитку самоактуалізації: цей показник виріс з 80% до 83%. Це вказує на те, що більшість учасників тренінгу відчували покращення у здатності до самореалізації, що є важливим показником особистісного розвитку та здатності до ефективної інтеграції в соціум.

Отже, тренінг позитивно вплинув на розвиток самоактуалізації студентів, сприяючи їхньому особистісному зростанню та формуванню більш високих рівнів самопізнання та самореалізації. Ці зміни свідчать про покращення здатності студентів ставити та досягати цілі, а також розвивати власний потенціал у контексті професійного та особистого життя.

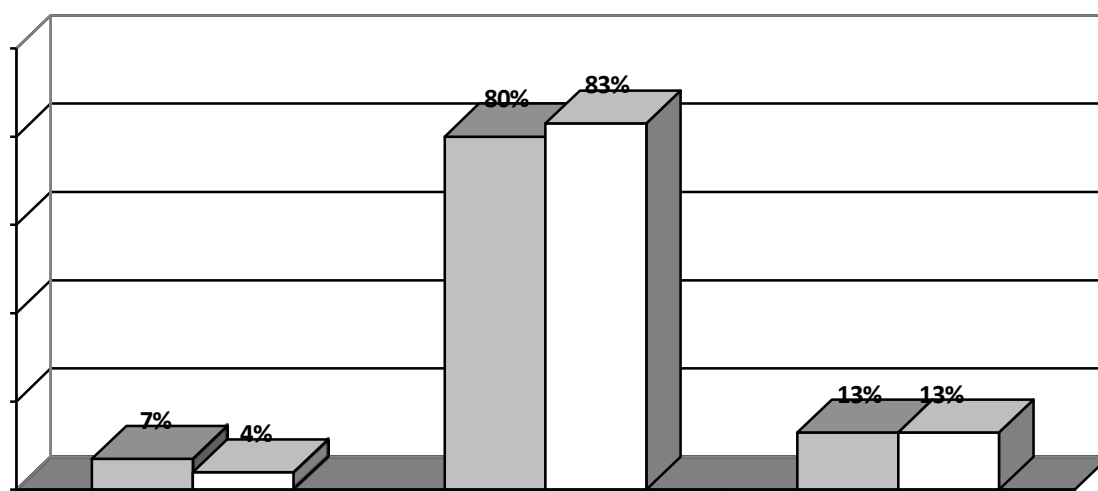

Рис. 3. 2. Рівні розвитку самоактуалізації досліджуваних до та після формуючого експерименту

Після проведеного якісного аналізу рівнів розвитку самоактуалізації серед студентів ми визначили наступні результати за основними шкалами оцінки.

Переважна більшість студентів продовжує демонструвати помірну вираженість такої властивості, як схильність жити теперішнім моментом. Це означає, що студенти в основному орієнтовані на актуальний час, проте ця схильність не є надмірною, що може вказувати на певний рівень усвідомленості та здатності до рефлексії.

Щодо рівня вираженості ціннісних орієнтацій, ми відзначили високий рівень тенденції, яка відображає ступінь розподілу студентами цінностей, притаманних самоактуалізованій особистості. Це свідчить про те, що більшість студентів у своїй свідомості і поведінці орієнтуються на досягнення особистісної гармонії, свободи та самореалізації, що є характеристиками самоактуалізованих людей.

Також на помірному рівні залишилась схильність студентів сприймати природу людини в цілому як позитивну. Це вказує на те, що вони, як правило, схильні бачити в людях хороші якості, підтримувати оптимістичний погляд на природу людини та взаємодіяти з іншими на основі віри у людську доброту.

Окрім того, потреба в пізнанні залишалась помірно вираженою, що вказує на прагнення студентів до розвитку, здобуття нових знань та самовдосконалення, але не в надмірній формі. Це свідчить про те, що студенти відкриті до нових ідей та підходів, але балансують між пізнавальними інтересами і практичною діяльністю.

Отже, результати вказують на те, що студенти мають тенденцію до гармонійного розвитку, орієнтуючись на цінності самоактуалізації та прагнення до позитивних змін у своєму житті, при цьому зберігають рівновагу між поточним моментом і прагненням до пізнання.

Після проведення тренінгової програми були відзначені зміни в різних аспектах самоактуалізації студентів. Рівень розвитку креативності залишився стабільним — середнім, що означає, що студенти продовжують демонструвати здатність до творчого підходу та вираження своїх ідей, хоча без значних коливань. Однак порівняно з початковим рівнем, підвищилася

спрямованість студентів на цікаву, творчо насичену діяльність, а також на реалізацію своїх здібностей і бажань. Це свідчить про зміцнення інтересу до творчої самореалізації.

Важливими змінами стали підвищення рівня автономності серед студентів. Кількість студентів із середнім рівнем автономності зросла, що вказує на підвищення незалежності в прийнятті рішень та в особистісному розвитку. Водночас кількість студентів з низьким рівнем автономності зменшилась, що свідчить про підвищення рівня самостійності та відповідальності за власні дії.

Також спостерігалось значне збільшення кількості студентів з високим рівнем спонтанності поведінки, що може свідчити про більшу готовність до імпульсивних, але конструктивних дій, спрямованих на досягнення особистих цілей і самовираження. Водночас зменшилась кількість студентів з низьким рівнем розвитку цієї властивості.

Рівень саморозуміння залишився незмінним — середнім, що вказує на сталу здатність студентів до рефлексії та самоусвідомлення. Однак рівень контролю над бажаннями, потребами і почуттями зберігався на помірному рівні, що свідчить про здатність студентів до емоційної регуляції і балансування своїх бажань з реальними обставинами.

Зміни також торкнулися рівня орієнтації на соціальні стандарти і власні смаки. Студенти стали більш збалансовано оцінювати і власні вподобання, і оцінки з боку соціального оточення. Це вказує на здатність до інтеграції індивідуальних і соціальних цінностей.

У значній частині студентів рівень аутосимпатії залишився незмінним, що свідчить про стабільну самооцінку та прийняття себе. Також зменшилась кількість студентів з низьким рівнем контактності і гнучкості в спілкуванні, в результаті чого зріс відсоток студентів з середнім рівнем розвитку цих компонентів самоактуалізації. Це означає, що студенти стали більш відкритими до взаємодії та краще адаптуються до змін в соціальних ситуаціях.

Помірно вираженою стала здатність до встановлення міцних і доброзичливих стосунків з іншими людьми. Зросла схильність до взаємно корисних та приємних контактів, що свідчить про позитивні зміни у міжособистісних відносинах. Крім того, студенти стали більш здатними до адекватного самовираження, автентичного спілкування і саморозкриття в процесі взаємодії з оточенням.

У загальному, результати демонструють позитивну динаміку в розвитку соціальних і психологічних аспектів самоактуалізації студентів, що підтверджує ефективність тренінгової програми в підвищенні особистісної зрілості і розвитку ключових компетенцій для професії практичного психолога.

Порівнюючи домінуючі рівні спрямованості особистості серед досліджуваних, було зафіксовано позитивні зміни в характеристиках їх мотиваційних орієнтацій. Спостерігається невелике, але помітне збільшення кількості студентів, орієнтованих на спілкування, з 44% до 46%. Це вказує на зростання інтересу до соціальних взаємодій, міжособистісних відносин і комунікативних процесів, що є важливим аспектом для майбутніх практичних психологів, які повинні мати високий рівень соціальної чутливості і здатності до ефективної взаємодії з людьми.

Одночасно спостерігається зменшення кількості студентів із спрямованістю на себе, що скоротилося з 12% до 10%. Це свідчить про деяке зменшення фокусу на власних інтересах, що може бути результатом більшої орієнтації на соціальні та професійні аспекти життя. Зміна в цьому компоненті може вказувати на зростання самосвідомості студентів та їх здатності до переоцінки особистісних орієнтацій в контексті колективної діяльності та взаємодії.

Кількість студентів з діловою спрямованістю залишилась на тому ж рівні — 44%, що свідчить про стабільність їх орієнтації на професійну діяльність та кар'єрний розвиток. Це вказує на те, що прагнення до досягнення

цілей у професійній сфері залишається важливим мотиватором для студентів і після проходження тренінгу, що підкреслює їх фокус на кар'єрному зростанні та реалізації в професійній діяльності.

Таким чином, порівняння цих показників дозволяє зробити висновок про зміни в мотиваційних орієнтаціях студентів, де спостерігається позитивна динаміка у розвитку їх спрямованості на соціальну взаємодію та зменшення індивідуалістичних тенденцій.

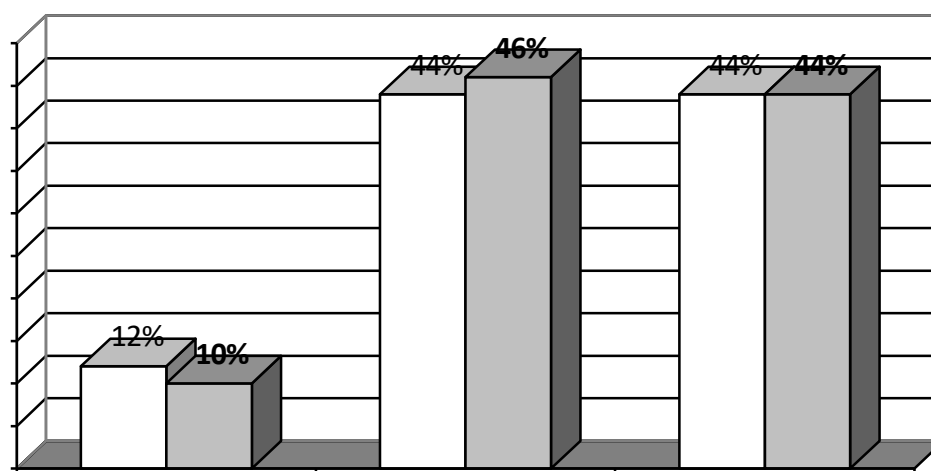

Рис. 3.3. Домінуючі типи спрямованості досліджуваних до та після формуючого експерименту

Таким чином, можна зробити висновок, що після впровадження соціально-психологічного тренінгу у студентів відбулися не тільки кількісні, але й якісні зміни в розвитку таких важливих характеристик, як соціальний інтелект, самоактуалізація та спрямованість особистості. В результаті нашого дослідження було підтверджено гіпотезу, що доповнення методів діагностики соціальної зрілості та визначення ключових напрямів і умов її формування та розвитку через соціально-психологічний тренінг позитивно впливає на розвиток соціальної зрілості майбутніх практичних психологів.

Зокрема, ми спостерігаємо важливі зміни у спрямованості особистості студентів: зменшення тенденції до орієнтації на власні інтереси (егоцентризм) і збільшення спрямованості на взаємодію з іншими людьми та досягнення

спільних результатів. Це свідчить про зміну в їх мотиваційних структурах — від егоїстичних установок до більш альтруїстичних, орієнтованих на соціальну взаємодію та професійну діяльність.

Ці результати вказують на те, що соціальна зрілість, як важлива характеристика особистості, виявляється фактором, який сприяє розвитку та трансформації особистісної спрямованості. Вона стає основою для формування більш збалансованого підходу до життя, який включає не лише індивідуальні цілі, але й соціальні аспекти взаємодії та відповідальності.

В цілому, наш досвід з реалізації розробленого соціально-психологічного тренінгу доводить його ефективність у розвитку соціальної зрілості майбутніх психологів. Позитивні зміни в таких аспектах, як соціальний інтелект, самоактуалізація та спрямованість, підтверджують важливість цієї технології для підготовки фахівців, здатних адекватно реагувати на соціальні виклики та здійснювати професійну діяльність у контексті людських взаємодій.

3.3. Рекомендації щодо розвитку соціальної зрілості психологів

На основі результатів дослідження для студентів були розроблені рекомендації щодо розвитку соціальної зрілості та її складових, зокрема, для вдосконалення навичок ефективної міжособистісної взаємодії, комунікативної компетентності, моральної та етичної відповідальності, соціальної відповідальності та активної життєвої позиції.

Для розвитку вміння правильно сприймати і оцінювати людей важливо, по-перше, навчитися уважно спостерігати за оточуючими, активно збирати та ефективно використовувати інформацію, яка дозволяє робити висновки про індивідуальні особливості людей, з якими ми спілкуємось.

Характер людини можна оцінити за її типовими реакціями на складні життєві ситуації або вчинки інших людей. Особливо показовими є ті реакції, які з'являються в моменти звичайного для людини настрою або її типової емоційної реакції.

Цілі, мотиви та наміри людини можна виявити, спостерігаючи за її емоціями у разі успіхів чи невдач. Якщо ці емоції є дуже сильними, позитивними або негативними, це свідчить про те, що досягнення або поразки мають важливе значення для її потреб і внутрішніх мотивів.

Мотиви людини можна визначити, аналізуючи цілеспрямованість її дій, які, в свою чергу, ведуть до успіху або невдачі. Кінцева мета цих дій виступає як основний мотив поведінки. Що стосується настрою, то його можна добре розпізнати за виразом обличчя, інтонацією голосу та реакціями на слова і вчинки інших людей.

Уміння правильно оцінювати ситуацію та відповідно діяти формується завдяки звичці звертати увагу на обстановку, особливо на її аспекти, що важливі для вибору адекватного стилю та засобів спілкування.

Чим частіше людина потрапляє в різні ситуації і спостерігає за поведінкою інших, тим швидше вона навчається правильно оцінювати ситуацію та діяти відповідно до обставин.

Уміння вибирати відповідний стиль та засоби спілкування, заощаджуючи сили та час, сприяє досягненню поставлених цілей та результатів взаємодії. Це вміння може розвиватися через особистий досвід. Основний акцент слід робити на уважному спостереженні за тими, хто успішно володіє комунікацією, намаганні наслідувати їх, вчитися на їхніх прикладах, а також проводити власні експерименти, вивчаючи нові, запозичені у інших, способи спілкування.

Крім того, розвиток уміння правильно вибирати стиль і засоби комунікації вимагає практики та самостійного використання різноманітних методів взаємодії, а також аналізу їх ефективності. Це включає оцінку досягнутих результатів порівняно з наміченими цілями спілкування.

Емпатія є важливим компонентом ефективного спілкування. Це здатність розуміти і співпереживати іншій людині. Вона сприяє розвитку взаєморозуміння, покращує довіру та відкритість у стосунках. Завдяки розвиненій емпатії люди здатні усувати психологічні бар'єри, знижувати захисні реакції і створювати сприятливу атмосферу для взаємодії.

Розвиток емпатії можливий через уважний аналіз власних почуттів щодо інших людей. Важливо переконатися, що ці почуття є доброзичливими та відкритими, оскільки тільки тоді можна очікувати взаємності та належної емоційної відкритості від оточуючих. Якщо ми демонструємо готовність до взаєморозуміння, це сприятиме розвитку більш продуктивних і позитивних стосунків.

Таким чином, виконання цих рекомендацій допоможе студентам-психологам розвивати ключові компоненти соціальної зрілості, що є необхідними для ефективної професійної діяльності.

Висновок до розділу 3

Виходячи з визначених нами напрямів розвитку соціальної зрілості майбутніх практичних психологів, ми використовуємо тренінг із соціальної психології як ефективний інструмент підготовки до професійної діяльності. Метою цього тренінгу було набуття важливих знань із соціальної психології, розвиток соціальних та комунікативних навичок, навичок мислення та сприйняття, а також уміння аналізувати ситуації, поведінку та самопочуття себе та інших членів групи зі здатністю сприймати себе та інші відповідно.

Участь у навчальних курсах дозволяє студенту отримати необхідну систему психологічних знань, сприяє самопізнанню, підвищує здатність позитивно ставитися до себе та життя, а також стимулює розвиток здатності аналізувати власну поведінку для її вдосконалення. міжособистісні стосунки та допомога собі та іншим.

Після впровадження розробленої навчальної програми нами було проведено дослідження ефективності соціально-психологічного тренінгу як інструменту підготовки та розвитку соціальної зрілості майбутніх психологів. Повторне дослідження показало кількісні та якісні зміни у розвитку соціального інтелекту, самореалізації та спрямованості особистості студентів. Наша гіпотеза про доповнення методів діагностики соціальної зрілості та чітке уявлення про напрями та умови її розвитку, а також використання тренінгів із соціальної психології для підвищення соціальної зрілості підтвердилася.

На основі отриманих результатів розробляємо рекомендації для учнів щодо подальшого розвитку соціальної зрілості та її складових. Ці рекомендації передбачають, зокрема, формування навичок ефективної міжособистісної взаємодії, вдосконалення комунікативних навичок, морально-етичної відповідальності, соціальної активності та життєвої позиції.

ВИСНОВКИ

Здійснивши аналіз філософської, психологічної та соціально-психологічної літератури з питання взаємозв'язку соціальної зрілості та професійної спрямованості, можна зробити такі висновки.

Соціальна зрілість, згідно з вітчизняними та зарубіжними психолого-педагогічними підходами, розглядається як рівень оволодіння певними соціальними якостями та досвідом через процеси спілкування, діяльності та побудови міжособистісних відносин. Це також включає визначення свого місця в житті, усвідомлення відповідальності за себе та оточуючих, що проявляється як у внутрішньому ставленні до себе, так і в ставленні до соціуму.

Критерієм, який дозволяє реалізувати потенціал і мобілізувати сили соціально зрілої особистості, є прагнення до орієнтації соціального «Я» на соціум. Зміни в особистісній спрямованості та виникнення нових психологічних характеристик можуть відбуватися через досягнення певного рівня соціальної зрілості.

Основними ознаками соціальної зрілості є відповідальність за себе та інших, толерантність і прагнення до самоактуалізації. З ростом здатності особистості до подальшого розвитку, її соціальна та психологічна зрілість також стають більш вираженими.

Розвиток соціальної зрілості студентів-психологів тісно пов'язаний із поступовим розкриттям потенціалу їх особистості, що відбувається через етапи дорослішання, набуття соціального досвіду та професійної підготовки. У процесі навчання майбутніх практичних психологів, крім формування професійної компетентності, також відбувається розвиток їх професійної та особистісної спрямованості.

Особистісна спрямованість є соціально обумовленою складовою особистості, яка формується через соціалізацію, навчання, виховання та професійне становлення. Соціальна зрілість є важливим фактором, який впливає на формування як особистісної, так і професійної спрямованості. Підсумовуючи теоретичний аналіз, можна стверджувати, що соціальна зрілість і професійна спрямованість психолога взаємно впливають одна на одну. Розвиток соціальної зрілості та її компонентів має значний вплив на формування спрямованості особистості психолога в усіх її проявах, а спрямованість особистості, у свою чергу, сприяє розвитку соціальної зрілості та її складових.

Експериментальне дослідження взаємозв'язку між рівнем розвитку соціальної зрілості та професійною спрямованістю психолога показало наступні результати: студентам четвертого курсу, майбутнім практичним психологам, властивий високий рівень ціннісних орієнтацій і певна незалежність у поглядах; вони демонструють прагнення до створення гармонійних міжособистісних відносин, виявляючи неупередженість і доброзичливість, відкритість до нових вражень і безоцінковість у судженнях і переконаннях. Також у них виражена креативність, здатність адекватно оцінювати власні слабкості та усвідомлювати зону свого розвитку.

Розвинутими є вміння прогнозувати наслідки власної поведінки, аналізуючи реальні ситуації спілкування, оцінювати емоційний стан, почуття та наміри інших людей через їх невербальні прояви. Вони здатні розпізнавати структуру міжособистісних ситуацій в динаміці, що є важливим як у професійній діяльності психолога, так і в його особистісному розвитку.

Ці характеристики відображають домінуючі спрямованості особистості студентів, зокрема спрямованість на взаємодію та спілкування, а також на ділову активність.

З огляду на результати дослідження та теоретичні положення, були розроблені напрямки, умови та рекомендації щодо розвитку соціальної зрілості майбутніх практичних психологів під час їх навчання в університеті.

Ми використали соціально-психологічний тренінг як метод підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності, спрямований на здобуття соціально-психологічних знань, розвиток соціальної та комунікативної компетентності, а також рефлексивних і перцептивних навичок. Тренінг допоміг студентам розвинути здатність аналізувати ситуацію, оцінювати поведінку і стан як членів групи, так і свій власний, а також навчитися адекватно сприймати себе та інших.

Повторне дослідження показало, що після проведення соціально-психологічного тренінгу відбулися не лише кількісні, але й якісні зміни в розвитку соціального інтелекту, самоактуалізації та перевагах домінуючих типів спрямованості у студентів-психологів. Наша гіпотеза про те, що доповнення методів діагностики соціальної зрілості, визначення напрямків і умов її формування, а також використання соціально-психологічного тренінгу як технології розвитку і вдосконалення соціальної зрілості позитивно вплине на розвиток соціальної зрілості майбутніх практичних психологів, була підтверджена.

Відзначено певну закономірність: підвищення рівня соціального інтелекту та самоактуалізації особистості супроводжується зміною типу спрямованості – з орієнтації на себе на орієнтацію на взаємодію або результат. Таким чином, у нашому дослідженні соціальна зрілість виступає як фактор розвитку та трансформації спрямованості особистості, з її егоїстичного типу на альтруїстичний.

Хоча проведене дослідження не претендує на вичерпне висвітлення цієї проблеми, воно відкриває нові напрямки для подальшого вивчення. Необхідно дослідити механізми формування соціальної зрілості в різних соціально-педагогічних умовах, а також модернізацію змісту, форм і методів професійної підготовки. Це включає розробку діагностичних інструментів для оцінки рівня соціальної зрілості та застосування методів і підходів для її

розвитку, що сприятиме інтенсифікації професійної підготовки майбутніх психологів і стане основою для подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійченко Ж.О. Організація мотивації праці на підприємствах в умовах реструктуризації. Автореф... канд. екон. наук: 08.06.01. Харків, 2004. – 19 с
2. Бабіна В. В. Деякі питання щодо формування професійної спрямованості [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/31770/1/2.pdf>.
3. Бондар Т. І. Самоврядування у системі освіти США. *Викладач і студент: проблеми ефективної співпраці. Збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Черкаси: Видавництво ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2006. 142 с.
4. Боришевський М.Й. Традиції в українській психологічній науці та їх розвиток у сучасному контексті // Спадкоємність та інновації в українській психологічній науці (Матеріали міжнародної науково-практичної конференції) (частина 1), Київ – Хмельницький – Кам'янець-Подільський, 2002р., с.9-15.
5. Бочелюк В. Й. Психологічні основи розвитку особистості: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2017. 424 с.
6. Варбан Є. Психологічна компетентність як запорука життєвого успіху. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник* / Ред. кол. Н Софій (голова) та ін. Київ: Контекст, 2000. с.114 – 121.
7. Грищук О.П. Оптимізація самоставлення особистості в умовах учбової діяльності. *Практична психологія та соціальна робота*. № 8. 2000. с.19–25.
8. Губа Н. Особливості ціннісно-мотиваційної сфери сучасної студентської молоді. Психологічні перспективи. Випуск 13. №7. С. 93-100.
9. Гура Т. Є. Особливості професійної діяльності психолога у контексті дослідження його професійного мислення. *Науковий вісник*

Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Психологічні науки. 2012. Т. 2, Вип. 9. С. 64-70.

10. Гура Т.Є. Особливості генези професійного мислення майбутніх психологів у процесі фахової підготовки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки.* Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2015. № 1. С. 70-80.

11. Грива О. А. Толерантність в полікультурному середовищі: монографія. К. : Видавництво Національного педагогічного ун-ту ім. М.П.Драгоманова, 2007. 275 с.

12. Грень Л. М. Розвиток мотиваційної сфери студентів як основа досягнення успіху в майбутній професійній діяльності. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти.* 2010. № 28-29. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.uipa.edu.ua/library/Left_menu/Zbirnuk/28-29/10glmfpa.pdf

13. Джонсон Д. В. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування; пер. з англ. В. Хомика. К. : КМ Академія, 2003. 288 с.

14. Дружиніна І. Професійне становлення майбутніх психологів: теоретико-методологічний аналіз проблеми. *Український науковий журнал «Освіта регіону».* 2011, №2. С.425.

15. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) [та ін.]. К. : Наук. Думка , 1983. 552 с.

16. Євдокимова Н. О. Навчальний тренінг як технологія підготовки фахівця у вищому навчальному закладі. *Наук. вісник Миколаїв. держ. ун-ту ім. В. Сухомлинського : Сер. Психологічні науки.* 2011. Вип. 7. Т. 2. С. 121–127.

17. Згуровський М. З. Стан та завдання вищої освіти України в контексті Болонського процесу. МОНУ; Нац. техн. ун- т України «КПІ». К. : Політехніка , 2004. 76 с.

18. Канішевська Л. В. Виховуємо соціально зрілу особистість: науково-методичний посібник для педагогів інтернатних закладів. К.:

Інститут проблем виховання АПН України, 2009. 158с.

19. Канишевська Л.В. Стан сформованості соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nenc.gov.ua/doc/autoref/kanihevaska.pdf>

20. Канишевська Л.В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: автореф. дис... д-ра. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Канишевська Любов Вікторівна. – К., 2011. - 39 с.

21. Капліна С. Є. Концептуальні засади формування професійної мобільності майбутніх фахівців у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін. Вища освіта нині. 2008. № 3. С. 87 – 89.

22. Кісарчук З.Г. Методологія і методи практичної психології. *Практична психологія та соціальна робота*. №3. 2002. с.29 – 34

23. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. К.: ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. 200 с.

24. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики: колективна монографія [Текст] / Під заг. ред. О. В. Овчарук. К.: «К. І. С.», 2004. 112 с.

25. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі / О. О. Біла, Т. Р. Гуменникова, Я. В. Кічук, С. О. Рябушко.– Ізмаїл : ІДГУ, 2007. – 236 с.

26. Копець Л. В. Психологія особистості: навч. посібник для студ. вузів. 2-ге вид. Київ : Києво-Могилянська акад., 2008. 458 с. : табл. Бібліогр.: с.448-449.

27. Крюкова О. В. Соціальна зрілість особистості у сучасних психологічних дослідженнях. *Проблеми сучасної психології*: [зб. наук. пр.]. К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2010. Випуск 10. С. 345- 354.

28. Левківський М.В. Соціальна зрілість молоді в контексті гуманізації виховання. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. К., 2006. Вип. 9. Кн. 1. С. 335-339.

29. Ляховець Л.О. Особливості формування соціального інтелекту у майбутніх психологів: автореф. дис. канд. псих. наук: 19.00.05. АПН України, Ін-т соц. та політ. психології. К., 2009. 18 с.

30. Максименко С.Д. Загальна психологія. К.: МАУП, 2000. 272с.

31. Марценюк М.О. Особливості професійної та особистісної готовності психолога до професійної діяльності. *Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць* /ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2014. Вип. 2(9). С. 366-382.

32. Михайлов О. В. Формування соціальної зрілості студентів економічного профілю. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 «Теорія і методика дошкільної освіти». Ін-т пробл. виховання АПН України. К., 2001. 20 с.

33. Мойсеев С. О., Назаренко Л. М. Соціалізація дітей та учнівської молоді в сучасному освітньому просторі: методичні рекомендації. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. 48с.

34. Мудрик А. Б. Психологічні особливості комунікативної компетентності майбутніх психологів [Електронний ресурс].. Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4531> .

35. Ожубко Г.В. Психологічні засоби формування соціального інтелекту в майбутніх менеджерів: автореф. дис. канд. псих. наук: 19.00.07. Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. Х., 2009. 19 с.

36. Пляка Л. В. Соціально-психологічний тренінг як засіб розвитку комунікативних здібностей майбутніх провізорів. *Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія.* / Редкол.: В. С. Афанасенко та ін. Харків: ХУПС, 2008. Вип.2(31). С.165-169.

37. Пов'якель Н.І. Професійна рефлексія психолога-практика. *Практична психологія та соціальна робота.* № 6-7. 1998. с.3 – 6

38. Поліщук С. П. Психологічні умови розвитку соціальної зрілості учнів вищого професійного училища: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна психологія». К., 2007. 232 с.

39. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з сучасної педагогічної науки. Вісник програм шкільних обмінів. 2005. № 23. С. 18–20.

40. Подшивайлов Ф. М. Динаміка емоційної спрямованості як показника мотиваційної сфери майбутніх психологів (на матеріалі лонгітюдного дослідження). *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. К.: Видавництво «Фенікс», 2015. Т. XII. Психологія творчості. Випуск 21. С. 276–284.

41. Подшивайлов Ф. Динаміка ціннісних орієнтацій як складової мотиваційної сфери особистості студента (на матеріалі лонгітюдного дослідження). *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Психологія». Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. Випуск 35. С. 177–190.

42. Професія. Кар'єра. Успіх.: Методичний посібник [Лях Т. Л., Малієнко Ю. М., Троценко Н. Є., Цюман Т. П., Шаламова А. М.]. К.: Основа-Принт, 132 с.

43. Радул В.В. Педагогічна культура та соціальна зрілість вчителя. Кіровоград. 2000.

44. Радул В.В. Соціально-педагогічна зрілість. Спеціальний курс: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кіровоград, Поліграфічно – видавничий центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2002. 248с.

45. Радул В.В. Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія і практика): автореф. дис. д-ра пед. наук. К., 1998. 36 с.

46. Романовська Д.Д. Особистісні стратегії професійної діяльності

психологів: монографія. Чернівці: Технодрук, 2014. 246с.

47. Савчин М. В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості: дис... д-ра психол. наук: 19.00.07 «педагогічна психологія. К., 1997. 447 с.

48. Скірко Р.Л. Розвиток соціальної компетентності практичних психологів у процесі професійної підготовки [Електронний ресурс]. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2013. Вип. 29. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pfto/2011_19/files/P1911_40.pdf

49. Скрипник Н. С. Позааудиторна діяльність студентів вищих навчальних закладів : сутність, структура й особливості [Текст]. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2012. Вип. 27 (80). С. 566–571.

50. Сладкевич В. П. Мотивационный менеджмент: [курс лекций]. К. : МАУП, 2001. 165 с.

51. Смагіна Т. М. Поняття та структура соціальної компетентності як наукова проблема. *Вісник Житомирського університету.* Вип. 50, 2010.

52. Солодухова О.Г. Становлення особистості вчителя у процесі професійної адаптації. Донцьк : Либідь, 1996. 175с.

53. Столяренко О.Б. Поняття міжособистісних взаємин у контексті проблеми розвитку особистості дитини. *Проблеми сучасної психології.* 2014. Вип. 23. С. 607 – 619.

54. Сподін Л.А. Педагогічні умови формування професійної спрямованості особистості студентів вищих аграрних закладів освіти: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. К., 2001. 20 с.

55. Талаш І.О. Феноменологія і зміст поняття особистісної зрілості. *Особистісна зрілість як проблема сучасної психології.* Том 1: колективна монографія / кол. авт.: наук. ред З.М. Мірошник: Вид. Р.А. Козлов, 2019. С. 41 – 52.

56. Тютюнник О. В. Свідома активність студентської молоді у навчально-освітньому процесі як запорука успішної соціалізації. Викладач і студент: проблеми ефективної співпраці. Збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. Черкаси: Видавництво ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2006. 142 с.

57. Федорчук В.М. Тренінг особистісного зростання [текст] : навчальний посібник. Київ.: «Центр учбової літератури», 2014. 250с.

58. Федорчук В. М. Розвиток СПТ в контексті соціальних потреб. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Збірник наукових праць. Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. Київ: 2002, т.4, ч.5. с.258 – 263

59. Хмуринська Т. О. Компонентно-структурний аналіз соціальної зрілості у студентів – майбутніх соціальних педагогів [Електронний ресурс]. Режим доступу : [http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/3352/9/xmyrunska2. pdf](http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/3352/9/xmyrunska2.pdf)

60. Хомуленко Т.Б. Шляхи та засоби розвитку рольової структури особистості психолога. Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського : збірник наукових праць / За заг. ред.. С.Д. Максименка, Н.О. Євдокимової. Т. 2. Вип. 2.12(103). Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2014. С. 184 – 191.

61. Шаповал І.М. Особистісна зрілість як пре диктор професійної ідентичності психолога. *Особистісна зрілість як проблема сучасної психології*. Том 1: колективна монографія / кол. авт.: наук. ред З.М. Мірошник: Вид. Р.А. Козлов, 2019. С. 24 – 41.

62. Шахрай В.М. Критерії та показники визначення сформованості соціально зрілої особистості. *Народна освіта: наукове видання*. 2011. Випуск № 3 (15).

63. Шевченко Н. Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки: Монографія. К.: Міленіум, 2005. 298

с.

64. Шимко І.М., Василюк Т.Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів на засадах рольового підходу. *Журнал «Перспективи та інновації науки»*. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). Випуск № 5 (10). 2022. С. 214 – 233.

65. Шимко І.М., Талаш І.О. Соціальна компетентність – якісна характеристика процесу соціалізації. *Науковий часопис НПУ ім. П.М. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка* : збірник наукових праць. Вип. 24.2018. С. 166 – 173.

66. Штепа О.С. Феномен особистісної зрілості. Соціальна психологія. Київ, 2005. № 1. С. 62 – 77.

67. Чорнобровкіна В.А. Автономність особистості у контексті проблеми співвідношення внутрішніх і зовнішніх умов психічного розвитку. *Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім.. Г. С. Костюка АПН України/ За ред. С. Д. Максименко*. Київ, 2003, Т.5, ч.5. с.314 – 318.

68. Allport W. Pattern and growth in personality. By Gordon W. Allport. New. York: Holt, Rinehart & Winston, 1961. 593 p.

69. Albrecht K. Social intelligence: The New science of success / K. Albrecht. Jossey-Bass: *Business Book Review*. 2006. URL: <https://www.karlalbrecht.com/downloads/SocialIntelligence-BBR.pdf>

70. Bredberry T. Emotional Intelligence 2.0 / T. Bredberry, J. Greaves. – San Diego,CA: TalentSmart Inc., 2009. 256 с.

71. Goleman D. Primal Leadership: Realizing the Power of Emotional Intelligence. Boston: Harvard Business School Press, 2002. 336 p.

72. Handbook for developing emotional and social intelligence : Best practices, Case studies, and Strategies. 2009. 450 p.